

TRIMITAS

Lietuviškas
pėdsakas

**ŠREKO
ISTORIJOJE**

NAUJIENA!

**PROTMŪŠIS
SU PRIZU!**

**ŠALTIS:
KAIP KOVOTI SU
ŠIUO PRIEŠU?**

1,99 €

9771392475004

TRIMITAS

ŠVIESKIS IR ŠVIESK!

2019 metais žurnalas TRIMITAS leidžiamas kas mėnesį.

36 puslapių žurnale TRIMITAS – šaulystė, karyba, istorija, kelionės, pasaulio pažinimas, išgyvenimo patirtys, lauko virtuvė ir galvosūkių. Kiekvienam yra ką skaityti.

Žurnalą TRIMITAS galima užsiprenumeruoti www.zurnaluprenumerata.lt internetinėje Lietuvos pašto svetainėje www.prenumeruok.lt bei Lietuvos pašto skyriuose. Prenumeratos kaina metams – 20 eurų.

Lietuvos šaulių sąjungos šimtmečio proga užsiprenumeruok TRIMITĄ ir paragink kitą!

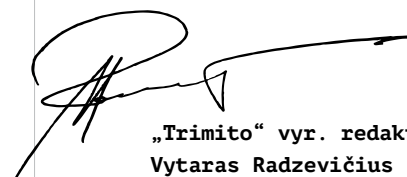

Sveiki,

Lietuvos šaulių sąjunga šiemet švęs šimtmetį. Metais jaunesnis Lietuvos šaulių žurnalas „Trimitas“ jubiliejų pasitinka su naujomis idėjomis ir planais. Žurnalas nuo šių metų bus leidžiamas kas mėnesį – jį galima užsiprenumeruoti bet kurį mėnesį internetu www.zurnaluprenumerata.lt. „Trimitas“ ras ką skaityti ir šauliai, ir žmonės, mėgstantys istoriją, karybą, nuotykius bei išbandymus.

Ir pasitvirtino taisyklė, kad niekas neparašyta ant akmens. Redakcija gavo vyresnių skaitytojų nusiskundimų, kad kai kuriuos straipsnius sunku skaityti dėl tamsesnių puslapių fonų. Šiame numeryje visi puslapiai šviesesni, tad sunkumų neturėtų kilti.

Gero skaitymo,

„Trimito“ vyr. redaktorius
Vytautas Radzevičius

© „Trimitas“, 2019
Leidinio indeksas 5291.
ISSN 1392-4753
Tiražas 2000 egz.

Vyr. redaktorius Vytautas Radzevičius
Kalbos redaktorė Sandra Balžekaitė
Korespondentas Valdas Kilpys
Dizainas ir maketas CRITICAL, Paulius Budrikis, Greta Janutyte

Redakcijos kolegija: Liudas Gumbinas (Alfonso Smetonos šaulių 5-osios rinktinės šaulys), Mindaugas Nefas (CV narys), Sigita Ozgirdas (CV narys), Alina Bortkevič (CV narė), Juozas Janušaitis (CV narys),

LIETUVOS ŠAULIŲ ŽURNALAS TRIMITAS

2019 m. Nr. 1 (1322)
Tiražas 2000 egz.

ŠIAME NUMERYJE:

- 2 **LŠS KRONIKA**
- 4 **LŠS ŠIMTMETIS**
Trys reikšmingos šaulių sąjungos datos | STASYS IGNATAVIČIUS
- 7 **ATMINTIS**
Šauliai – 1991 metų parlamento gynėjai
- 8 Kai mes gynėme Tautos atstovybę – paskutinę laisvės barikadą | DR. AUDRIUS SKAISTYS
- 10 Pagarbos bėgime veik 8 000 dalyvių | VALDAS KILPYS
- 13 **NAUJOKO UŽRAŠAI**
Beretė | Andrė Balžekienė
- 14 **UGNIES LINIJA**
Kai viską lemia vienas taiklus šūvis | VALDAS KILPYS
- 18 **NUMERIO TEMA**
Apie šaltį ir kaip jame išgyventi | KASTĖ MATEIKAITĖ
- 26 **KELRODŽIAI**
Dangaus šviesuliai kaip navigaciniai orientyrai.
Mūsų protėvių kelrodės žvaigždės | MARTYNAS JUOCEVIČIUS
- 30 **LEGENDINIAI LIETUVIAI**
Šreko istorijoje – lietuviškas pėdsakas | VYTARAS RADZEVIČIUS
- 35 **LAUKO VIRTUVĖ**
Ukrainietiški barščiai | VYTARAS RADZEVIČIUS
- 36 **GALVOSŪKIS**
Protmūšis | VYTARAS RADZEVIČIUS

Jolita Mickevičiūtė (LŠS studentų korporacijos „Saja“ narė), Irena Šalaviejienė (LŠS išeivijoje šaulė).

I viršelį – Vidmanto Balkūno nuotraukoje – išbandyme šalčiu LŠS Karaliaus Mindaugo 10-osios rinktinės šaulys Saulius Skruibis

Adresas: Laisvės al. 34, LT-44240 Kaunas, Lietuva.
el. p. redakcija@sauliusajunga.lt
facebook.com/trimitas.lt

Leidėjas: Lietuvos šaulių sąjunga
www.sauliusajunga.lt
facebook.com/sauliusajunga.lt
Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su autorių nuomone.

Rankraščiai negrąžinami ir nerecenzuojami.
Dėl spaudos broko kreiptis į spaustuvę.
Spausdino UAB „Lietuvos ryto“ spaustuvė.

Atstovai užsienyje: LŠS išeivijoje (JAV) J. R. Butkus
Toronto (Kanada) V. Pūtvio kuopos vadas V. Pečiulis

Lietuvos pašto informacija

Sausio 11 dieną apyvartoje pasirodė pašto ženklų blokas, skirtas valstybinių institucijų šimtmečiui paminėti – „Moderniosios Lietuvos institucijoms – 100 metų“. Jame – trys pašto ženklai po 0,79 Eur, kuriuose menininkė Roma Auškalnytė pavaizdavo institucijoms svarbius žmones ir objektus.

Lietuvos šaulių sąjungos šimtmečiui skirtame pašto ženkle vaizduojamas Vladas Putvinskis-Pūtvis (1873–1929 metai) buvo bajoras ir aktyvus visuomenės

bei kultūros veikėjas – rašytojas ir knygnešys, aktyviai puoselėjęs lietuviybę bei išmaniai kovojęs su spaudos draudimu. V. Putvinskis Šilo Pavėžupyje įsteigė slaptos sargybos saugomą didžiausią lietuviškos spaudos gabenimo, paskirstymo ir persiuntimo centrą Žemaitijoje, kuriame vykstančių „operacijų“ nepastebėdavo akylai dvarą sekantys šnipai. 1919 metais

kartu su bendraminčiais įkūrė Lietuvos šaulių sąjungą, kurios pirmininku buvo iki 1922 metų, ir parengė jos įstatus bei programą, kuria ir vėliau vadovavosi Sąjungos nariai.

Tiražas – 10 tūkst. pašto blokų. Pašto ženklų blokus spausdino Estijos spaustuvė „Vaba Maa“. x

VYTAUTO DIDŽIOJO

Sausio 10 dieną Vytauto Didžiojo karo muziejuje, pagerbiant žuvusiuosius Lietuvos nepriklausomybės kovose 1919–1923 metais, vyko Edvino Vaidoto katalogo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ pristatymas. Šiuo renginiu 2019-ieji buvo paskelbti Lietuvos Respublikos Seimo nepriklausomybės kovų atminimo minėjimo metais. >>

KARO MUZIEJUJE PRISTATYTAS KATALOGAS „ŽUVUSIEMS UŽ LIETUVOS LAISVĘ“

Leidžiamas nuo 1920 m.

Valstybės kūrėjams ir laisvės gynėjams skirtame kataloge „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ pateikiami paminklai, stogastulpiai, koplytėlės bei kryžiai, kurie buvo pastatyti 1919–1923 metais žuvusiems kovose. Kartu pateikiamos senosios (XX a. 3–10 dešimt.) ir naujosios (2016–2018 metų) paminklų nuotraukos bei tekstinė informacija, koordinatės. Vienas iš esminių šio leidinio tikslų – siekti, kad visi galėtų šias atmintinas vietas aplankyti, o kartu geriau pažintų savo kraštą ir istoriją.

Pagrindinę katalogo vaizdinės medžiagos dalį sudaro Vytauto Didžiojo karo muziejuje ir Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi negatyvai bei fotografijos. Fotografijomis leidinį papildė ir Lietuvos muziejai, bibliotekos, gimnazijos, mokyklos bei pavieniai Lietuvos istorijos entuziastai ir patriotiški piliečiai. x

JAUNŲJŲ ŠAULIŲ

NAKTINĖ STOVYKLA MAŽEIKIŲ KALNĖNŲ PAGRINDINĖJE MOKYKLOJE „PRAEITIS STIPRYBĖ DABARČIAI“

Tekstas ir nuotrauka Julius Svirušis, Žemaitijos šaulių 8-osios rinktinės vadas

Renginys vyko Mažeikių Kalnėnų pagrindinėje mokykloje. Į stovyklą jaunieji šauliai rinkosi penktadienio vakarą ir dalyvavo renginiuose iki kitos dienos ryto. Gausus 163 jaunųjų šaulių būrys susirinko iš LŠS Žemaitijos 8-osios, Šiaulių apskrities gen. P. Plechavičiaus šaulių 6-osios ir Vakarų (jūros) Klaipėdos 3-iosios rinktinės.

Susirinkusius pasveikino Mažeikių 801-osios kuopos vadas Pranas Trakinis, mokyklos direktorė Regina Arbatauskienė bei mokinių prezidentė Austėja Kuprytė.

Apie kario tarnybą papasakojo Juozo Vitkaus-Kazimieraičio inžinerijos bataliono būrio vado pavaduotojas vyr. seržantas Giedrius Gudžinskas kartu su j. eil. Živile Ožeraite ir eil. Žana Ruseckaite. Karo akademijos atrankos centro viršininkas kpt. Ronaldas Endrijaitis pristatė karo akademiją bei reikalavimus ruošiantis tapti kariūnais. Jam talkino vyr. ser. Saulius Gelūnas. Apie senovės lietuvių karžygius papasakojo muziejininkas Mindaugas Bubnys, o savo

rankomis pagamintą autentišką kuršių aprangą pademonstravo bei kuršių karybą pristatė savanoris Arūnas Murauskis. Po paskaitų jaunieji šauliai buvo pakviesti dalyvauti šauliškose estafetėse, kurias parengė ir organizavo Žemaitijos 8-osios rinktinės metodininkas Leonas Mileikis. Likę stovyklautojai dalyvavo vykdant kitas komandines užduotis, o ištvermingiausieji 2 valandą nakties žiūrėjo istorinį filmą. Kalnėnų būrio jaunieji šauliai budėjo visą naktį.

Po rytinės mankštos stovykla baigėsi smagiais plovimais, vadų linkėjimais ir su ašarėle, kad reikia skirtis su draugais. x

TRYS REIKŠMINGOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS DATOS

Tekstas Stasys Ignatavičius
LŠS atkūrimo iniciatyvinės grupės steigėjas,
LŠS V. Putvinskio-Pūtvio klubo prezidentas

2

Sulaukėme 2019-ųjų, reikšmingų mūsų organizacijai trimis istorinėmis datomis, susijusiomis su Lietuvos šaulių sąjungos įsteigimu, atkūrimu išeivijoje ir Lietuvoje.

Prieš 100 metų Vlodo Putvinskio ir Mato Šalčiaus pastangomis buvo įkurta Lietuvos šaulių sąjunga, kurios pagrindinis tikslas buvo padėti jaunai Lietuvos kariuomenei kovoti su interventais, ginti ir stiprinti valstybės

nepriklausomybę. Kaip organizacija LŠS pradėjo formuotis iš partizanų būrių, kurie jau kovojo su priešais dar prieš šaulių organizacijos įsteigimą, tačiau šauliškumo idėjas reikia sieti su senovėje susiformavusia nacionalinio judėjimo už išsivadavimą samprata, su amžina lietuvių tautos kova už savo laisvę ir nepriklausomybę. Vėliau šią lietuviškojo šauliškumo ideologiją savo darbuose suformulavo Vladas Putvinskis.

1919

Pirmieji partizanų būriai susikūrė vos tik priešams įsibrovus į mūsų valstybės teritoriją. Greitai partizaninis judėjimas apėmė didesnę Lietuvos dalį. Kadangi šie partizanų būriai buvo išsiblaškę po Lietuvą ir veikė savarankiškai, sujungti juos į organizuotą vienetą ėmėsi aktyviausi Kauno šaulių būrio (Lietuvos šaulių sąjungos), įsikūrusio 1919 metų birželio 27 dieną (ši data ir skaitoma Lietuvos šaulių sąjungos įsteigimo diena), nariai su Vladu Putvinskiu priešakyje. 1919 metų rugpjūčio 8 dieną įvyko Kauno šaulių būrio susirinkimas, kurio metu išrinkta būrio valdyba ėmėsi iniciatyvos organizuoti šaulių organizaciją visoje Lietuvoje.

Jau 1919 metų rugpjūčio 20 dieną Kauno šaulių būrio valdyba sušaukė visuotinį Lietuvos šaulių sąjungos susirinkimą, kurio metu buvo išrinkta Organizacinė komisija (Centro valdyba): pirmininkas – Vladas Putvinskis, vicepirmininkas – Mikas Mikelkevičius, sekretorius – Matas Šalčius, nariai – Tadas Ivanauskas ir Vladas Stašinskas. Šiai Organizacinei komisijai buvo pavesta parengti LŠS įstatus, kurie rugsėjo 5 dienos komisijos posėdyje buvo priimti ir pateikti Krašto apsaugos ministerijai. Rugsėjo 15 dieną įstatai buvo patvirtinti ir LŠS tapo visateise organizacija, iš dalies priklausoma Krašto apsaugos ministerijai. Rugsėjo 20 dieną vykusiame Organizacinės komisijos posėdyje buvo sudaryta LŠS Centro valdyba, paliekant ankstesnį Organizacinės komisijos pasiskirstymą pareigomis.

Į Šaulių sąjungą stojo sąmoningiausi Lietuvos piliečiai ir ilgainiui ji tapo gausiausia bei garbingiausia valstybės organizacija. V. Putvinskis šaulius vadino tautos riteriais, o šauliai šį vardą patvirtino savo darbais tėvynei ir jos žmonėms. Pasibaigus karo batalijoms, šauliai, be karinio pasirengimo, ėmėsi kultūrinės, švietėjiškos, patriotinės, auklėjamosios veiklos. Okupacijos išvakarėse šaulių sąjungos gretose buvo 62 tūkstančiai narių, ji turėjo šimtus chorų, orkestrų, teatro trupių, sporto komandų, bibliotekų-skaityklų... Visa tai jungė šaulių namai, kurie buvo vadinami „Šaulių namai – tautos namai“. Lietuvoje nebuvo vietovės, kurioje neveiktų šaulių dalinys (1940 metų pradžioje Lietuvoje buvo apie 1 200 šaulių būrių). Šaulys tapo sąžiningo, sąmoningo ir garbingo Lietuvos piliečio-patrioto įvaizdžiu. Todėl 1940 metų birželio 15 dieną Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, sovietinė valdžia iš karto ėmėsi Šaulių sąjungos likvidavimo. Jau birželio 19

dieną marionetinis „Lietuvos prezidentas“ J. Paleckis pasirašė aktą Nr. 773, kuriuo į atsargą buvo paleistas LŠS vadas plk. Pranas Saladžius, birželio 29 dieną į šaulių rinktines buvo pasiųstas įsakymas per tris dienas nusiginkluoti – atiduoti visus ginklus į kariuomenės sandėlius, o liepos 11 dieną „Lietuvos prezidentas“ pasirašė aktą Nr. 1048a dėl Šaulių sąjungos likvidavimo. Liepos 13 dieną Šaulių sąjungos likvidacijos įsakymą Nr. 97 pasirašė tuometis krašto apsaugos ministras gen. V. Vitkauskas. Liepos 15 dieną aktas ir įsakymas buvo paskelbti viešai. Šaulių sąjungos vadai ir aktyviausi nariai netrukus patyrė sovietinės valdžios represijas: jie buvo suimti, kalinami, žudomi, ištremti į Gulago lagerius. Šio likimo sulaukė 70 proc. šaulių, daugelis jų mirė nuo nepakenčiamų sąlygų, bado ir ligų ar buvo sunaikinti. Išvengę suėmimo, trėmimo ir sunaikinimo šauliai pirmieji įsitraukė į 1941 metų birželio 23–28 dienos sukilimą, o antrą kartą sovietams okupavus Lietuvą – į rezistencinę kovą. Nedidelė dalis šaulių pasitraukė į Vakarus.

1954

Antroji minima data – tai LŠS atkūrimo išeivijoje 65-metis. Diskusijos dėl Šaulių sąjungos atkūrimo tarp išeivijos lietuvių prasidėjo 1952 metais. Šio klausimo įgyvendinimo ėmėsi Šaulių sąjungos įkūrėjo V. Putvinskio šeimos nariai Aleksandras Mantautas (Marcinkevičius), Sofija Pūtvytė-Mantautienė ir Vaidievtis Andrius Mantautas. Subūrę iniciatyvinę grupę (pavadintą Organizaciniu atkūrėjų branduoliu), į kurią įėjo A. Mantautas, S. Pūtvytė-Mantautienė, V. A. Mantautas, plk. Mykolas Kalmantas, Eugenija Klupšienė, Alfą Valatkaitis (kiek vėliau įsitraukė adv. Rapolas Skipitis, gen. Kazys Musteikis, Ona Pūtvytė-Tercijonienė, dr. Vincas Tercijonas, dr. Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, prof. Emilija Pūtvytė, Raminta Mantautaitė-Molienė, buvę Lietuvos Respublikos Vyriausybės nariai mokslo ir visuomenės veikėjai bei kiti), ėmėsi organizacinio darbo. Pagrindinės kliūtys, atkuriant LŠS išeivijoje, buvo pokario laikais tam tikruose išeivijos sluoksniuose ir JAV bei Kanados saugumo organuose vyravusi nuomonė [Sovietų Sąjungos propagandos rezultatai] apie

1. Vladas Putvinskis (antroje eilėje penktas iš kairės) su šauliais Kelmėje, 1930 m. Lazario Danino nuotrauka, © Kelmės krašto muziejus
2. Vladas Putvinskis 1929 m. © Lietuvos aviacijos muziejus

profašistinę Šaulių sąjungos orientaciją, neturėjimas savo teritorijos, lietuvių užimtumas, jiems aktyviai dalyvaujant įvairių visuomeninių organizacijų veikloje ir kt. Tačiau, Organizacinio branduolio narių pastangomis, padedant Lietuvos diplomatinės tarnybos vadovui Stasiui Lozoraičiui, Lietuvos įgaliotojam ministrui Vašingtone Povilui Žadeikiui, VLIK'o pirmininkui prelatui Mykolui Krupavičiui, P. Kersteno komitetui ir kitiems, per beveik dvejus metus trukusį darbą pavyko įteisinti LŠS išeivijoje veiklą JAV ir Kanadoje. Kadangi nuo pat pradžios buvo laikomasi griežto įsitikinimo, kad Šaulių sąjunga turi būti atkurta vadovaujantis Vlodo Putvinskio ideologijos principais, tinkamiausia proga išeiti į viešumą su LŠS atkūrimo mintimi buvo V. Putvinskio 25 metų mirties metinių minėjimas 1954 metų kovo mėnesį. 1954 metų kovo 7 dieną Tėvynės Mylėtojų Draugijos 2-ajai kuopai organizavus V. Putvinskio mirties metinių minėjimą, kuriame dalyvavo per 100 tautiečių, Čikagos Lietuvių auditorijoje buvęs LŠS viršininkas plk. Mykolas Kalmantas iniciatyvinės grupės vardu susirinkusiems buvusiems šauliams ir visuomenei viešai paskelbė apie organizacijos atkūrimą Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje vardu. 1954 metų kovo 7 diena ir tapo LŠS tremtyje [dabar LŠS išeivijoje] atkūrimo data. >

1990

1988 metais pradėjus gausti Tautinio Atgimimo varpui, didžiulė dalis Lietuvos sūnų ir dukrų įsitraukė į atkurtų tautinių organizacijų ir partijų bei Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą, norėdami savo darbu priartinti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Tuo metu tarp Sąjūdžio „žaliaraiščių“ aktyvo ir užgimė šauliškoji idėja, kurios samprata buvo suvienyti patriotiškai nusiteikusius, pasiryžusius kovoti už valstybingumo atstatymą Respublikos piliečius, o vėliau, atgavus nepriklausomybę, ją stiprinti ir ginti. Mintis atkurti Šaulių sąjungą kilo LPS Kauno saugos būrių („žaliaraiščių“) vadų ir aktyvo susirinkime 1989 metų gegužės 12 dieną Kauno Komprojekto salėje. Saugos būrių vadas Romas Zyklus buvo nepatenkintas susidariusia padėtimi [nariai neatvykdavo, neveikė ryšių sistema, trūko informacijos ir kt.] būrių struktūrose ir buvo sprendžiamas klausimas, kaip sugriežtinti drausmę, tvarką ir organizuotumą. Tuomet buvo pasiūlyta saugos būrių pagrindu atkurti Šaulių sąjungą su karinės organizacijos drausme ir struktūromis. Šis pasiūlymas daugumos vadų nebuvo priimtas ir sulaukė tam tikros kritikos: vieniems atrodė, kad dar per anksti kalbėti apie tokios sukarintos organizacijos atkūrimą, kitus gąsdino pats pavadinimas, tretį nepritarė, remdamiesi „militarizavimu“

pavojumi, o dar kiti išsigando Maskvos rankos. Tačiau ši mintis išliko ir buvo toliau brandinama saujelės LŠS atkūrimo entuziastų: Stasio Ignatavičiaus, Algimanto Ragelio, Vytauto Zenkaus, Romo Zykaus, Ovidijaus Bernatonio, Vytauto Kaminsko, Algirdo Kodelsko, Liutauro Katiliaus, Valdemaro Leonavičiaus. Šiandien daugelio iniciatyvinės grupės narių nėra šaulių gretose – vieni neišlaikė įtampos, kiti ilgainiui nepritarė veiklos kryptims, tretį buvo išprašyti, o penki jau mirę.

Iniciatyvinės grupės nariai pradėjo plačiai propaguoti šauliškumo idėjas, nuolat vykdavo šios grupės pasitarimai, į kuriuos su kiekviena diena atvykdavo vis daugiau LŠS atkūrimo šalininkų, buvo užmegzti ryšiai su Vilniaus, Panevėžio, Klaipėdos, Varėnos, Gargždų, Marijampolės ir kitų vietovių beatsicuriančiais šauliais, sudaryta Laikinoji Taryba, kurios pirmininku tapo Romas Zyklus.

Jau 1989 metų birželio 1 dieną Lietuvos demokratų partijos ir Tremtinio klubo organizuotame minėjime, skirtame tarptautinei vaikų gynimo dienai, Kauno Dainų slėnyje LŠS atkūrimo iniciatyvinės grupės Laikinosios Tarybos atsakingasis sekretorius Stasys Ignatavičius viešai paskelbė apie atkuriamą Šaulių sąjungą ir pakvietė burtis į šią organizaciją. Sąjungos atkūrimo kelyje pasitaikė daug sunkumų, įtariai buvo žiūrima dėl pavadinimo. Buvo net priekaištų, jog mes galime sužlugdyti Sąjūdžio pradėtą nepriklausomybės atgavimo darbą. Negailėjo negerų žodžių

(buvome vadinami ekstremistais ir reketininkais) ir kai kurie LPS Kauno Tarybos nariai. Bet mes, iškentę užgauliojimus, įveikę sunkumus, dirbome savo darbą. Rugsėjo 20 dieną, Prisikėlimo bažnyčioje pašventinę tautinę vėliavą [Šaulių sąjungos vėliavos nespėjo pasiūti], 18 Lietuvos šaulių sąjungos atkūrimo iniciatyvinės grupės narių išvyko į Kelmę prisiekti prie Sąjungos įkūrėjo, ideologo ir pirmojo viršininko Vlado Putvinskio kapo. Ši diena ir laikytina oficialia Lietuvos šaulių sąjungos atkūrimo data. Atkurta Šaulių sąjunga augo ir stiprėjo. Atsikūrė nauji būriai, jie jungėsi į kuopas, rinktines. Algimanto Ragelio ir Algirdo Kodelsko pastangomis buvo pradėtas leisti „Šaulių archyvas“ (išleisti 4 numeriai), kuriame buvo spausdinama medžiaga apie tarpukario Šaulių sąjungos įsteigimą ir jos veiklą. Buvo užmegzti ryšiai su Šaulių sąjunga tremtyje ir nutarta dėl glaudaus bendradarbiavimo.

1990 metų vasario 15 dieną Kaune įvyko LŠS atkuriamoji konferencija, kurios metu buvo patvirtinti LŠS Statutas ir Įstatai, išrinkta LŠS Centro valdyba ir pirmininkas. Netrukus po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo paskelbimo, 1990 metų kovo 23 dieną Lietuvos Respublikos Ministrų Taryboje nutarimu Nr. 78 buvo įregistruoti LŠS Įstatai. Šaulių sąjunga tapo juridškai pripažinta valstybės organizacija. x

1. Žaslių partizanai 1919–1920 m. Kryželiu pažymėtas vadas Petras Junevičius. Lietuvos centrinio valstybės archyvo nuotrauka.

1.

ŠAULIAI – 1991 METŲ PARLAMENTO GYNĖJAI

Prieš 100 metų, 1919 metais, kai jaunai mūsų valstybei iškilo dilema – būti ar nebūti Lietuvos Respublika, buvo įsteigta pilietinė-patriotinė organizacija – Lietuvos šaulių sąjunga. Pagrindinis jos tikslas buvo Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimas, pagalba tuo metu dar jaunai Lietuvos kariuomenei kovoti su įsiveržusiais agresoriais. Nuo pat pirmųjų šaulių organizacijos įkūrimo dienų šauliai kovėsi su bolševikais, bermontininkais ir lenkais, padėjo Lietuvai atgauti Klaipėdos kraštą.

1. Parodos atidarymo akimirka

Istorijos ratas apsisuko 1991 metais, kai Sovietų Sąjungos karo mašina mėgino krauju paskandinti 1990 metų kovo 11 dienos pasiekimus, lietuvių tautos pasirinktą nepriklausomybės kelią. Įsisiautėjus sovietinės kariaunos veiksams, jau 1991 metų sausio 7 dieną Lietuvos šaulių sąjungos nariai pradėjo saugoti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo ir Vyriausybės rūmus, Spaudos rūmus, Vilniaus televizijos bokštą, Gedimino pilį, kitus valstybinės svarbos objektus Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Šiauliuose, Jurgiuose, Sitkūnuose, kituose Lietuvos miestuose ir miesteliuose.

Ankstvyą 1991 metų sausio 8 dienos rytą šaulių pajėgos stojo ginti svarbiausią Lietuvos Respublikos pastatą – Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą nuo į ją besiveržiančių judėjimo „Jedinstvo“ šalininkų. Aukščiausioji Taryba svetingai priėmė kiekvieną dieną gausėjančias iš visos Lietuvos atvykstančių šaulių pajėgas. Vėliau, visos Lietuvos gynėjų ginama, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba buvo pavadinta vaizdingu „Lietuvos širdies“ vardu.

Su šaulių, vadovaujamų tuomečio Lietuvos šaulių sąjungos vado Gedimino Jankaus, vėliava į svarbiausio objekto apsaugą jungėsi pasieniečiai, pirmųjų Karininkų kursų klausytojai, Kauno medicinos instituto studentai, Lietuvos laisvę ginti atvykę ukrainiečių savanoriai. Šauliams buvo patikėta ginti antruosius Aukščiausiosios Tarybos rūmus, taip pat iš dalies pirmųjų rūmų ketvirtame aukšte [dabartinio Teisės ir teisėtvarkos komiteto posėdžių salėje] įkurtą žvalgybos postą. Lietuvos šauliai savo pareigą Tėvynei vykdė iki 1991 metų rugpjūčio 28 dienos.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos rūmų gynyboje ir apsaugoje 1991 metų sausio–rugsėjo mėn. dalyvavo per 300 šaulių. 178 šauliai buvo apdovanoti Sausio 13-osios atminimo medaliai.

Ginant Lietuvos laisvę, kruvinosios Sovietų Sąjungos agresijos metu ant Lietuvos nepriklausomybės aukuro savo gyvybę paaukojo jaunieji šauliai, septyniolikmečiai Darius Gerbutavičius ir Ignas Šimulionis (žuvo prie Vilniaus televizijos bokšto), šaulys pasienietis Gintaras Žagunis [vykdant tarnybines pareigas nužudytas Krakūnų

pasienio poste 1991 metų gegužės 19 dieną]. Atsižvelgdamas į Lietuvos šaulių sąjungos 100-mečio jubiliejų, Lietuvos Respublikos Seimas 2017 metų gruodžio 7 dieną priėmė nutarimą „Dėl 2019 metų paskelbimo Lietuvos šaulių sąjungos metais“. Tai puiki proga pagerbti Lietuvos šaulių sąjungą, įprasminti šios organizacijos indėlį atkurtos Lietuvos Šimtmečio jubiliejaus šviesoje.

Ši paroda yra dar vienas istorinės atminties kūrinys, primenantis Lietuvos šaulių istoriją 1991 metais, parodoje jamžinti 1991-ųjų sausio–rugsėjo mėnesių istoriniai įvykiai, kurių aktyviais dalyviais buvo Lietuvos šauliai. Kartu tai proga prisiminti Lietuvos šaulių sąjungos atkūrimo išeivijoje 65-meį ir šaulių sąjungos atkūrimo Lietuvoje 30-ąsias metines.

Parodą parengė Lietuvos šaulių sąjungos Vlado Putvinskio-Pūtvio klubas, bendradarbiaudamas su Lietuvos centriniu valstybės archyvu [LCVA] ir Dainiaus Bikuličiaus įmone. Parodos globėja – Lietuvos šaulių sąjunga, koordinatorė – Lietuvos Respublikos Seimo narė, šaulė dr. Gintarė Skaistė. x

4

Tekstas Dr. Audrius SKAISTYS, LŠS Centro valdybos narys
Nuotraukos iš asmeninio archyvo

Tos 1991 metų sausio 12–13 nakties prisiminimai giliai įstrigo į mūsų, neabejotinai vienų iš jauniausių parlamento gynėjų, atmintį. Tuo metu man ir klasės draugui Mindaugui Balčiauskui, kuris šiuo metu yra Vilniaus kuopos vadas, buvo po šešiolika, o broliui Gediminui – beveik 18 metų. Jau nuo 1991 metais sausio 8 dieną įvykusio „Jedinstveninkų“ šturmo, kurio metu, vykdydami Vilniaus šaulių rinktinės vadovybės nurodymą, gynėme I Aukščiausiosios Tarybos rūmus, kartkartėmis pasirodydavome Parlamento prieigose. Todėl per radiją paskelbus apie vykstantį Spaudos rūmų užėmimą nedelsdami atsidūrėme tarp Parlamento viduje budėjusių brolių ir sesių šaulių ir dar tą patį 1991 metų sausio 11-osios pavakarį prisiekėme „... negailėdamas savo jėgų ir gyvybės ginti Lietuvos valstybę ir jos nepriklausomybę...“ Taip tapome Lietuvos kariais, kuriems, kaip sakė tuometis Krašto apsaugos departamento direktorius A. Butkevičius, taikoma Ženevos konvencija. Visiškai nesuvokdami, kas toje mistinėje Ženevos konvencijoje rašoma, manyčiau, kad ir pats A. Butkevičius nebuvo įsitikinęs dėl savo žodžių tikrumo, visgi jautėmės „pamaloninti“ dėl tokio reikšmingo dokumento tapę tarptautinės teisės subjektais, kurių teises, pakliuvus į priešų nelaisvę, turėtų saugoti paminėtas dokumentas.

KAI MES GYNĖME TAUTOS ATSTOVYBĘ – PASKUTINĘ LAISVĖS BARIKADĄ

Neslėpsiu, tikėjome, kad nors vienas iš mūsų trijulės išgyvens galimą Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo puolimą, bet nė vienas nesitikėjome, kad Parlamento viduje buvusieji galės prasiveržti pro apsupimą ir išvengti paėmimo į nelaisvę. Todėl tuo metu spėliojome, kokias mūsų teises ta Ženevos konvencija gins.

Kol tai aptarinėjome, mus supo ne priešų kareiviai, o Parlamento gynėjai, buvę išorėje. Jautėme jų ir savo artimųjų palaikymą. Beje, mūsų vadovybė – Vytautas Geštautas, Sigitas Vaitulionis ir kiti skambino tėvams ir atsiklausė jų leidimo mums, paaugliams, būti čia, Lietuvos širdyje. Tėvų atsakymas buvo: „Tebūnie taip, kaip jie patys apsisprendė...“

Mūsų apsisprendimas, sutvirtintas priesaika, buvo aiškus ir nenuginčijamas: kovoti iki paskutinio atodūžio. Tai suprasdami, vadai neilgai atkalbinėjo mus išeiti iš AT pastato ir taip bandyti išlikti gyviems. Tuo pat metu suprasdami, kad Aukščiausioje

Taryboje mums nėra saugiausia, paskyrė saugoti... Gedimino pilies bokštą su ten plazdančia trispalve. Taip kad naktį iš sausio 11 į 12-ąją saugojome šį strategiškai ir emociškai svarbų objektą, nes prieš tai buvo gauta informacijos apie aplink bokštą šmirinėjančius ir neaiškius kėslus turinčius „elementus“. Su mums vadovavusiu suaugusiu šauliu Raimundu Kairiu saugojome bokštą, kol sausio 12 dienos pavakare mus atvyko pakeisti šaulio Romo Šimansko vadovaujama šaulių pamaina, kurioje buvo Darius Šimanskas, dar žinomas „Varveklis“ pravarde, Nerijus Treinys ir kt. Perdavę pamainą jau po gero pusvalandžio atsidūrėme Aukščiausioje Taryboje, kur raportavome apie išsaugotą ir vis dar Gedimino pilyje plevėsuojančią trispalvę. Tuomet buvome paskirti į Parlamento II rūmus, kur jau buvo įsikūrę kiti šauliai, ten pradėjome ruošti gynybai. Esame dėkingi, nes tuomečiai šaulių vadai patikėjo jaunatvišku mūsų pasiryžimu, ir dabar oriai galime žiūrėti vienas kitam į akis ir sakyti: nepabūgome, neišdavėme, nesulaužėme priesaikos... Galbūt būtent

taip jie išgelbėjo mūsų gyvybę, nes tikrai būtume atsidūrę kitoje laisvės barikadoje – prie Televizijos bokšto, kur savo paskutinę pareigą Tėvynei atliko broliai šauliai – „Geležinio vilko“ motokuopos nariai Ignas Šimulionis ir Darius Gerbutavičius.

Mes tą lemtingą naktį iš sausio 12 į 13-ąją užėmėme gynybines pozicijas vadina- mojoje „paskutinėje valstybingumo barikadoje“ – Tautos atstovybėje. Mus pasiekė informacija apie Vilniaus TV bokštą, Lietuvos radijo ir televizijos komisiją gynusių žmonių likimus... Parlamento viduje likusių gynėjų dvasinė stiprybė anaipol nemažo, rodėsi, kad tą naktį fiziškai pralaužtos, bet dvasiškai nepalūžusios laisvę mylinčių žmonių sielos telkėsi prie tą naktį svarbiausios Lietuvoje – paskutinės barikados...

Gavome Parlamento gynybos užduotį ir atsakomybės sritį užtikrinti Seimo II rūmų vieno iš antrojo aukšto lango gynybą (tuometis pirmasis aukštas jau buvo užbarikaduotas ir iš išorės apstatytas statybiniais blokais), nes buvo tikimasi šturmo per stogą, 2 aukštą ir panašias vietas. Taip mes atsidūrėme tuometės AT deputatės N. Ambrazaitytės kabinete, kur pasiėmę savo „ginklus“ – armatūros strypus – rezgėme savo gynybos planą, pagal kurį buvome pasiryžę žūtibūtei kovai. Į AT deputatės kabinetą vis dar skambino žmonės iš visos Lietuvos. Skambučiai padažnėjo po tą naktį įvykdyto sovietinės agresijos akto – Televizijos ir radijo komiteto bei Televizijos bokšto šturmo, pareikalavusio taikių žmonių aukų, „atkirtusio“ Parlamentą nuo visuomenės informavimo priemonių. Tuo pasinaudoję „sovietiniai politrukai“ jau skelbė: „Parlamentas ir Landsbergio klika žlugo...“ Žmonės tuo netikėjo, skambino ir klausė, ar mes dar gyvi ir ar Parlamentas neužimtas.

Mes jiems atsakydavome: „mes dar gyvi“, „Parlamentas dar nešturmuojamas“, „laikomės“. Mums linkėjo laikytis, nepasiduoti, perduoti žinią AT vadovybei, kad visa Lietuva su jais ir, kas turbūt tuo metu pasirodė svarbiausia, meldžiasi prašydami Dievo pagalbos.

Tikrai nesuklysiu, kad sausio 11-ąją savo kario priesaiką baigdami žodžiais „Tepadeda man Dievas!“ kiekvienas iš mūsų tikėjosi šios Dievo pagalbos...

Paminėtinas dar vienas su tuo susijęs lemtingos nakties epizodas, neišdildomai įstrigęs mano atmintin, tai kunigo Roberto Grigo „vizitavimas“. Jis eidavo pro Parlamento gynėjus ir vien savo pasirodymu pakeldavo dvasią, suteikdavo nusiramimą... Neslėpsiu, man, šešiolikmečiui, jo labai reikėjo. Už tai labai esu dėkingas iki šiol.

Labiausiai už mūsų pergalę ir už tai, kad išlikome, esu dėkingas tiems, kurie saugojo Lietuvą visur, kad ir kur būtų (prie TV bokšto, Sitkūnuose, prie Radijo ir televizijos komiteto, Parlamento...), jų stiprybė išgąsdino okupantą, todėl žemai lenkiu galvą prieš tuos, kurie žuvo, kad mes gyventume.

Pagerbdami jų šviesų atminimą ir didvyriško pasiaukojimo pareikalavusį apsisprendimą mes kasmet minime Laisvės gynėjų dieną. Tai buvo tikras lūžis visų mūsų sąmonėje, pelnytai įgavęs skambų „lūžio prie Baltijos“ pavadinimą. Tai buvo dvasios stiprybės pergalė prieš jos antipodą – niekiškumą, simbolizuojanti persilaužimą.

Kovo 11-osios Lietuva buvo apginta. Todėl pelnytai noriu pasidžiaugti savo kartos atstovais, nes būtent šiai kartai teko milžiniška atsakomybė ir iššūkis, kurį garbingai atlaikėme. Tikiu, kad ir ateities kartos nedvejodamos stos laisvės gynbon taip varydamos neviltin visus, kas pasikėsins į mūsų tėvynės laisvę. Amžina garbė laisvės gynėjams! x

1. Išblukusios nuotraukos iš Parlamento ir dokumentai, primenantys 1991 metų sausį.

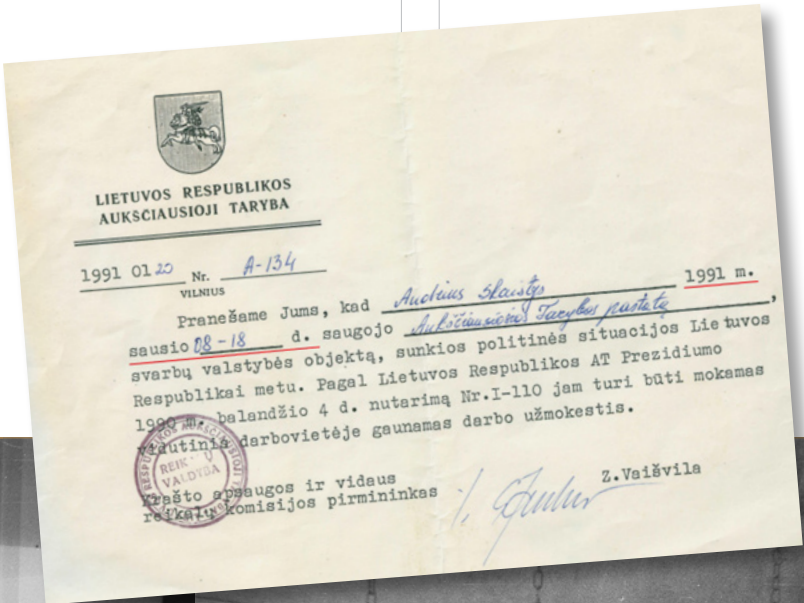
1.

2.

3.

PAGARBOS BĖGIME VEIK 8 000 dalyvių

1. Po bėgimo – tradicinė nuotrauka su LŠS vadu.

2. Bėgime dalyvavę JAV kariai uniformas papuošė išskirtiniais antsiuvais.

3. Su Krašto apsaugos ministru Raimundu Karobliu.

Tekstas ir nuotrauka Valdas Kilpys

Minint Sausio 13-osios tragedijos metines sostinėje 28-ąjį kartą vyko tradicinis tarptautinis pagarbos bėgimas „Gyvybės ir mirties keliu“. Lietuvos šaulių sąjunga nuo pirmųjų bėgimų buvo viena iš tų organizacijų, be kurios šis bėgimas tiesiog neįsivaizduojamas. Nenuostabu, juk šauliai buvo bene geriausiai organizuota Aukščiausiosios Tarybos gynėjų grupė, tad mūsų valstybės atkūrimo priešaušryje kilęs šaulių pasiryžimas „nestovėti šalikelėje“ gyvybingas iki šiol. Bėgikų minia žaliavo nuo šauliškais marškinėliais pasipuošusių Brolių ir Sesių.

Šiuo bėgimu pagerbiamos Sausio 13-osios įvykių aukos. Tą naktį nuo sužalojimų, patirtų sovietiniams kariniams daliniams šturmuojant Vilniaus televizijos bokštą bei Radijo ir televizijos komiteto pastatą, žuvo Loreta Asanavičiūtė, Virginijus Druskis, Darius Gerbutavičius, Rolandas Jankauskas, Rimantas Juknevičius, Alvydas Kanapinskas, Algimantas Petras Kavoliukas, Vytautas Koncevičius, Vidas Maciulevičius, Titas Masiulis, Stasys Mačiulskas, Alvydas Matulka, Apolinaras Juozas Povilaitis, Ignas Šimulionis, Vytautas Vaitkus. Bėgimas prasideda nuo gėlių padėjimo ant kritusiųjų už laisvę kapų Antakalnyje. Daili puokštė nuo mūsų organizacijos atgulė ant vieno iš kapų...

2.

Kasmet bėgime galima išvysti vis daugiau įvairių šalių vėliavų. Akylesni galėjo išvysti JAV, Latvijos, Azerbaidžano, Estijos, Japonijos, Moldovos, Sakartvelo vėliavas. Jau kelerius metus iš eilės bėgime dalyvaujantys JAV Sausumos pajėgų Pensilvanijos nacionalinės gvardijos kariai šiemet bėgo vedami „dviejų žvaigždžių“ generolo Johno L. Gronski.

Kiek daugiau nei devynių kilometrų trasa prasideda prie Antakalnio kapinių ir baigiasi prie Televizijos bokšto, Sausio 13-osios gatvėje. Kiek teiravomės Brolių ir Sesių, kas bėgant būna sunkiausia, visi kaip vienas tvirtino, kad įkalnė prieš Spaudos rūmus. Kasmet vis daugiau bėgikų stoja į trasą su

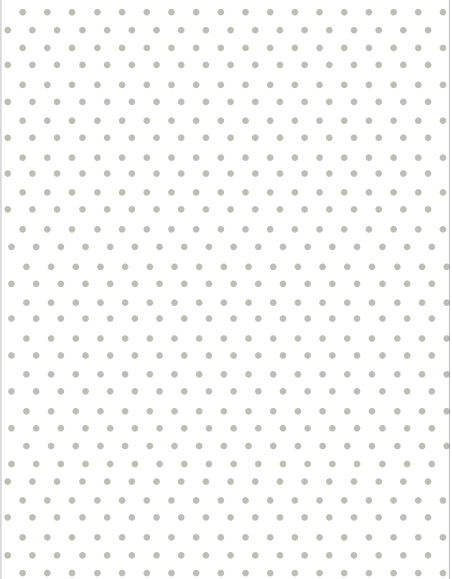
3.

Kasmet bėgime galima išvysti vis daugiau įvairių šalių vėliavų. Akylesni galėjo išvysti JAV, Latvijos, Azerbaidžano, Estijos, Japonijos, Moldovos, Sakartvelo vėliavas.

Kiek daugiau nei devynių kilometrų trasa prasideda prie Antakalnio kapinių ir baigiasi prie Televizijos bokšto, Sausio 13-osios gatvėje.

vaikais vežimėliuose ar bent su augintiniais ir taip kuria tikrą pergalės ir džiugėsio atmosferą.

Daugeliui ekstremalų sportą propaguojančių žmonių žinomas Vidas Stašaitis po finišo teigė, kad jam tai – devintas bėgimas, o drauge bėgusiam 5 metų sūnui – pirmas. „Tai gana ekstremalus išbandymas mažyliui. Bet nė vienas kampas nenukirstas ir finišas pasiektas savomis kojytėmis“, – tvirtino bėgikas. x

- 4. Kariuomenės Garbės sargyba, lydima jaunųjų šaulių. Kas žino, gal po keliolikos metų jie dėvės kario uniformą?
- 5. Prieš startą padėtos gėlės ant laisvės kovotojų kapų.
- 6. Amžina pagarba kritusiems už Lietuvą.

4

5

6

6 BERETĖ

Tekstas André Balžekienė

„**Trimitas“ pradeda spausdinti šaulių naujokų įspūdžius įstojus į šimtametę organizaciją. Juk dažnas prašalaitis įsivaizduoja, kad visi šauliai yra Rembo tipo smogikai, kurie plikomis rankomis išrauna pušį ir nė nemirktelėję dantimis perkanda spygliuotą vielą. Bet šauliu gali būti kiekvienas doras pilietis ir kiekvienas ras savo vietą pagal norus ir veiklą.**

„Laba diena, kur galėčiau rasti beretę?“

Sveikinuosi su parduotuvės „Armijai ir civiliams“ vyrukais ir stengiuosi skambėti kaip įmanomą tvirčiau.

„Eikite po kaire.“

Jie tikrai nesistengia niekaip skambėti.

Slenku po kaire ir jaučiuosi kaip Haris Poteris, pirmąkart patekęs į Skersinį skersgatvį. Kaukės, maskuojančios skarelės, tiek sykių kariniuose filmuose matyti raštai, o čia, kas gi čia dabar, tikriausiai šitą apsirengęs gali apsimesti medžiu ar kelmu. Kerpių, samanų ir eglių spalvos kepurės, kurios ne visos yra kepurės, nes tik nusipirkusi vieną ir parsinešusi namo gaunu komentarą, kad tai yra pošalmis. Na, štai ir ji – žalia vilnonė beretė, su kuria, kaip su Olivanderio burtininkų parduotuvėje nusipirkta lazdele, turėsiu susidraugauti ir ją susiformuoti.

Pasiimu mažiausią dydį ir nukelčiau prie kasos.

...Na, beretė nuotraukoje vis vien dar ne visai taip „sėdi“

„Man pirmas kartas, patarkite, ar tiks.“ Dažniausiai nesistengiu apsimesti, kad ką nors žinau, jei nežinau. Prisidedu ant pakaušio.

„Šitie dirželiai turi būti gale“, – gaunu komentarą. Ups.

„Pasižiūrėkite „Youtube“, kaip suformuoti“, – dar prideda ir patarimą.

Visa tai – sausio 12-osios išvakarės ir kitą rytą esu užsirašiusi budėti prie laužų šalia Seimo. Aš, prieš beveik metus prisiekusi naujokė šaulė, dar nė sykio nebuvau apsivilkusi uniformos ir nedalyvavau jokiam renginyje. Susikomplektavau praktiškai viską, trūksta svarbiausio atributo – beretės. Dalykas, kurį nešioti ant galvos su Lietuvos šaulių sąjungos kokarda – tiek pat garbė, kiek ir atsakomybė. Jaudinuosi be galo ir iš vakaro kaip mokinukė rugsėjo 1-ąją susidėlioju drabužius.

Nepavydžiu savo vyrukui šauliui, kuris visą kitą dieną išgirdo žodį beretė tikriausiai 50 kartų, bet kantriai mėgino man padėti ir nuraminti. Ar neatrodau kaip finansininkė, obuolmušis ar taksistas? (Kas žiūrėjo Lietuvos kariuomenės videojrašą, supras.) Ar priekis lygiai? Ar iki antakio atstumas du pirštai? Ar šonas gerai? Ar nieko tokio, kad priekyje plaukai išlindę? Jei patalpoje reikia būti be beretės, ar galiu nueiti į tualetą ją tvarkingai užsidėti? Ir taip toliau, ir panašiai. Kai susitikau kitus šaulius, spėkite, kur pirmiausia krypto mano akys? Tikrai ne į veidus. Ir iškart supratau, kad man dar tikrai yra kur stengtis, bet pirmas kartas yra pirmas kartas.

Dėvėti uniformą – ypatingas jausmas. Ji atskleidžia, kad priklausai tam tikram būriui žmonių, turinčiam tam tikrų vertybių. Susilieji su tais žmonėmis ir nebe taip svarbu, kas tu. Svarbu, kieno esi dalis. Tačiau kartu uniforma ir išskiria. Išskiria iš minios ir įpareigoja elgtis kitaip. Nekyla mintis eiti ne per perėją, vairuoti ir naršyti telefone, nekyla mintis nudelbus akis išlėinti į parduotuvę ir nesisveikinti, atvirksčiai – norisi visiems šypsotis, sveikintis ir pasitempti. Stovėjau prie vieno iš laužų ir mąščiau. Prisiminiau tą naktį prieš 28-erius metus, kai su mama ir broliu naktį gulėdami klausėmės radijo, bijodami išgirsti tėčio vardą tarp sužeistųjų ar, neduok Dieve, mirusiųjų.

Ačiū tau, mama, kad nieko neslėpei, kad pasakojai, bet laikai apkabinusi ir to užteko patikėti, kad viskas bus gerai. Ačiū tau, tėti, ir visiems tiems, kurie nebijojo, nežinodami nieko, kas bus toliau.

Šiandien aš galiu, kaip ir tūkstančiai kitų, vilkėti šią uniformą, savo, o ne kažkokios kitos valstybės pilietiško simbolį.

Grįžusi namo vakare gražiai pasikabinu uniformą spintoje. Nors ji nebe ant mano kūno, o jausmas liko. Pasitempti, būti sąžiningai prieš save ir kitus, laikytis duoto žodžio.

„O kur tu laikai savo beretę?“ – paklausiu Tomo. Jis pakelia į mane akis, tik po visos dienos jos jau nebeatrodo draugiškos. „Tai gal atskirą spintą beretei nusipirk ir užsirakink ją, kad niekas nepalietų?“

OK, supratau. Kas per daug, tas tikrai nesveika. x

KAI VISKĄ LEMIAMIA VIENAS TAKLUS ŠŪVIS

Tekstas Valdas Kilpys
Nuotraukos Valdas Kilpys

Kai didžioji Brolių ir Sesių dalis šiltuose namuose pakavo dovanas, kepė kalėdaičius ar tiesiog džiaugėsi mielų žmonių draugija, į Gaižiūnų poligoną susirinko tie, kuriems žiemiškas šaltukas ar artėjančios šventės nė motais. Toliašaudį asmeninį ginklą šaulio tarnybai įsigiję šauliai miklino akį paskutinėse 2018-ųjų varžybose.

7

VIENAS ŠŪVIS

Paleisti vieną taiklų šūvį ir pataikyti ten, kur reikia, yra didžiulis menas ir kiekvieno šaulio siekiamybė. Tai reikalauja didelių pastangų, nuolatinių treniruočių ir tiesiog kantrybės. Tačiau, pasak varžybų organizatorių šaulių, „1 shot“ principai ir taisyklės yra priimtinausi tiems, kurie nori tobulėti ir siekti aukščiausių rezultatų. „Kiekvienas tolimojo šaudymo šūvis yra be galo svarbus. Čia ne tas atvejis, kai reikalingas „ugnies tankumas“. Siekiame, kad kiekvienas šūvis pasiektų tikslą“, – sakė vienas iš organizatorių.

Pagal varžybų nuostatus besivaržantieji galėjo turėti stebėtoją – koreguotoją, kuris padeda šauliui pasiruošti ir atlikti šaudymo pratimus. Būtent tokiu principu – poromis – dažniausiai „dirba“ ir profesionalūs snaiperiai.

GINKLAI

Varžybų dalyviai varžėsi individualiai. Kiekvienas turėjo iššauti apie 20 šūvių

naikindamas taikinius iš įvairių pozicijų ir įvairiais atstumais (šių varžybų metu tolimiausias taikinyss stovėjo už 700 m). Kad šūvis būtų tikslus, reikalingi itin preciziškai pagaminti šautuvai ir puikūs optiniai prietaisai.

Pasak LŠS Saugumo ir operacijų planavimo skyriaus metodininko Virgilijaus Milišausko, kad šūvis būtų geras, brangaus šautuvo nepakanka, nes reikalingas nemenkas išmanymas, kantrybė ir net matematiniai sugebėjimai skaičiuojant kulkos skridimo trajektorijas atsižvelgiant į aplinkos sąlygas. Kita vertus, V. Milišausko teigimu, šauliai turi įsigiję tikrai aukštos klasės šaudymo įrangą ir ginklų, visai nenusileidžiančių profesionalių snaiperių „įrankiams“.

Šiose varžybose šauliai naudojo įvairaus kalibro šautuvus (nuo 5,45 iki 8,6 mm). Ginklai į atskiras kategorijas nebuvo skirstomi, todėl dalyvavusiems pasitaikė puiki proga išsvysti visą už savo lėšas šauliškai tarnybai įsigytų šautuvų arsenalą. >

Šaulys turėjo pats rasti balansą tarp šūvio atlikimo greičio ir taiklumo, mat už ilgą taikymąsi buvo numinusuojami taškai kaip ir netaiklūs šūviai.

Dominavo klasikinės konstrukcijos, ranka pertaisomi [angl. *bolt action*] 308 Win kalibro šautuvai, tačiau pasitaikė ir vienas kitas bull pup (dėtuvė ir spyna yra už nuleistuko, praktiškai buožėje) konstrukcijos šautuvus. Kalbant apie optinius taikiklius, dominuojančių gamintojų nebuvo. Kiekvienas šaulys renkas, kas jam tinka pagal kokybę ir, nėra ko slėpti, kišenę.

Tačiau faktas lieka faktu – mūsų organizacijoje jau susiformavo nemenkas tolimajam šaudymui tinkamų ginklų savininkų skaičius. Ir jie išmano, ką galima nuveikti su tokiais šaunykais.

PRATIMAI

Praktiškai visi varžybų pratimai buvo atliekami skaičiuojant laiką. Kitaip tariant, šaulys turėjo pats rasti balansą tarp šūvio atlikimo greičio ir taiklumo, mat už ilgą taikymąsi buvo numinuosojami taškai kaip ir netaiklūs šūviai.

Pirmasis pratimas buvo elementarus: reikėjo per 10 sek. pataikyti į už 300 m esantį taikinį. Džiugu, kad būtent šį pratimą parėmė Giraitės ginkluotės gamykla, kurios prizais ir buvo apdovanoti nugalėtojai.

Nemažai emocijų sukėlė šiek tiek dinaminį šaudymą primenantis pratimas keičiant pozicijas. Šaulys galėjo naudotis savo turimais ar organizatorių siūlomais trikojais šaudydamas į už 300 / 400 / 500 m pakabintus „gongus“. Paleidęs tris šūvius iš gulimos pozicijos šaulys turėjo perbėgti į kitą poziciją ir prisitaikyti prie esamos situacijos padarydamas dar tris šūvius virš 1 m aukščio uždangos.

„Judančio taikinio“ rungtyje itin svarbi buvo laiko kontrolė, mat už 200 m slankiojantis krūtinės formos taikinis darė tai gana greitai ir ilgiau taikėsi šauliai tiesiog nebespėdavo atlikti reikiamų šūvių. Šiam pratimui teisėjavusio Dainiaus Brazdžiaus teigimu, šis pratimas iš šaulio reikalauja tikrai gerų šaudybos žinių. „Dažniausiai šaudoma iš statinių pozicijų, tačiau mūsų tikslas yra kiek įmanoma arčiau realybės priartinti ir pačius šaudymo pratimus. Juk gyvenime taikiniai dažniausiai juda...“ – tvirtino patyręs šaulys. Jo teigimu, viešose šaudymo varžybose toks pratimas, ko gero, buvo atliekamas pirmą kartą.

Jam antrino ir V. Milišauskas: „Viename iš pratimų buvo reikalaujama padaryti taikius

šūvius nuo trikojo. Nors esame įpratę snaiperius matyti gulinčius ir stebinčius situaciją, realybėje dažniausiai tenka šauti iš aukštesnės pozicijos – trukdo žolė, namo stogo krašto paaukštinimas ar dar kas nors“, – pasakojo ne iš nuogirdų apie tolimąjį šaudymą kalbantis šaulys.

P. S. Nuoširdi padėka ginklinės „Thunder Armory“ savininkams ir Giraitės ginkluotės gamyklos administracijai už paramą šiose varžybose. Drauge mes galime daugiau. x

1. Randasi nauja šauliška tradicija: prieš varžybas giedamas Lietuvos himnas.
- 2–7. Varžybose dominavo klasikinės konstrukcijos, ranka pertaisomi (angl. *bolt action*) šautuvai, tačiau buvo galima pamatyti ir bull pup konstrukcijos šautuvų.

Ginklai į atskiras kategorijas nebuvo skirstomi, todėl dalyvavusiems pasitaikė puiki proga išvysti visą už savo lėšas šauliškai tarnybai įsigytų šautuvų arsenalą.

8

APIE ŠALTĮ IR KAIP JAME IŠGYVENTI

Tekstas Kastė Mateikaitė
Nuotraukos Vidmantas Balkūnas

APIE AUTORE

Kastė Mateikaitė – gydytoja, kuri domisi kalnais. Dirba Respublikinės Vilniaus universitetinės ligoninės Skubios pagalbos skyriuje gydytoja terapeute. Kelionėmis kalnuose susižavėjo, kai, baigusi rezidentūrą Vilniaus universitete, išsiruošė į 2 mėnesių kelionę Nepale. Nuo tada Anapūrnos regiono kalnų grožis pavergė Kastės mintis. Mokėsi kalnų kelionių technikos pas instruktorių ir alpinistą Saulių Saikauką. Su juo vėliau dvi vasaras iš eilės važiavo į kalnų žygius (Kirgizijoje ir Kaukaze), jo paraginta ir įkvėpta dalyvavo Ekspedicinės medicinos kursuose Slovėnijoje (*WEM Expedition and wilderness medicine Slovenia 2016*) ir Kalnų medicinos kursuose Nepale (*Nepal Diploma in Mountain Medicine 2017*). Grįžusi iš kursų, pradėjo bendradarbiauti su Lietuvos alpinizmo asociacija, Vilniaus keliautojų klubu, „Montis Magia“ klubu. Skaito paskaitas alpinistams, kalnų turistams apie kalnų mediciną, pirmąją pagalbą traumos atveju.

Kai ruošiamės į žygį, ar jis būtų Lietuvos miškuose, ar Himalajų kalnuose, turbūt pirmiausia visada pagalvojame, kaip nesusalti. Žinome, kad nereikia žemos minusinės oro temperatūros ir sniego kalnų, kad pajustumė diskomfortą dėl šalčio. Žmogaus organizmas evoliucijos metu fiziologiškai prisitaikė išgyventi tik siaurose atogrąžų juostų temperatūros ribose. Tačiau dėl išmoktos ir karta iš kartos perduodamos elgsenos žmonija sėkmingai gyvena vietovėse, kur oro temperatūra nukrinta gerokai žemiau nulio.

Šiuo straipsniu papasakosiu, kaip žmogaus organizmas reaguoja į šaltį, kas vyksta, kai kūno temperatūra nukrinta žemiau 30 °C, kas dažniausiai turi įtakos sušalimui ir, žinoma, kaip nesusalti. Bet, pirmiausia, ką žmonijos istorija pasakoja apie sušalimą?

ISTORIJA

Šalčio poveikis ir mirtis dėl hipotermijos (žemos kūno temperatūros) žinoma jau daugiau nei 2000 metų. Graikų rašytojas Herodotas 492 metais prieš Kristų aprašė Persų jūrininkų žūtį sudužus laivams: „... vieni buvo pagrobti jų [jūrų pabaisų] ir taip žuvo, kiti buvo nusiųsti į uolas; kai kurie nemokėjo plaukti, todėl žuvo, vėlgį kiti žuvo dėl šalčio.“ Hipokrato, senovės graikų gydytojo raštuose randama hipotermijos

aprašymų: „... šaltis sukelia traukulius, sustingimą, gangreną, karštligišką drebulį. ... šaltis kenkia kaulams, dantims, nervams, galvos ir stuburo smegenims.“

Iš istorijos žinoma, kad šaltis ir jo sukelti pažeidimai nulėmė daugelio mūsų baigtį. Turbūt vienas iš geriausiai žinomų yra Napoleono armijos pralaimėjimas Rusijoje 1812 metais bei beveik 600 tūkstančių karių žūtis mūšiuose dėl bado, išsekimo, ligų ir, žinoma, šalčio. Napoleono karius lydėjęs prancūzų gydytojas Moricheau-Beaupre labai tiksliai aprašė hipotermiją bei karių likimą: „... išblyškę ir prislėgti išsekimo, jie alpo ir mirė, išsitiesę ant sniego. Kiti buvo apimti drebulio, kurį greitai keitė malonus nuovargis ir mieguistumas. Juos galėjai stebėti be tikslo einančius: vargiai jie galėjo suprasti, ką sakai. Galiausiai, kai jau nebegalėjo paeiti, neturėdami nei jėgų, nei valios, jie krisdavo ant kelių...“

Dauguma šių nelaimėlių kurį laiką praleisdavo šioje pozijoje, kovodami su mirtimi. Nukritus, jiems buvo nebeįmanoma savo jėgomis pakilti. Jų pulsas silpnas ir vos juntamas; kvėpavimas retas ir vargiai jaučiamas vienų, kitų lydimas skundo ir dejonės. Kartais akys būdavo atmerktos, fiksuotos, žvilgsnis bukas ir laukinis, o smegenys apimtos tylaus delyro...“ >

Taip pat jau seniai pastebėta, kad sušalimas gali imituoti mirtį. To paties prancūzų gydytojo Moricheau-Beaupre rašyta: „Bendras sušalimas... parodo tobulos mirties vaizdą; tačiau kai kurie asmenys, rasti bejausmiai ir sustingę, buvo atgaivinti po dvidešimt keturių ar keturiasdešimt aštuonių valandų.“

Vis dėlto hipotermijos tyrinėjimų negalėjo būti, kol 1866 metais nebuvo atrastas pakankamai mažas termometras, greitai galintis pamatuoti kūno temperatūrą. O jau 1868 metais vokiečių gydytojas Carlos Reinholdas Augustas Wunderlichas išleido straipsnį, kuriame nagrinėjo beveik 25 tūkstančių pacientų temperatūros pokyčius 32 ligų metu. Jis atpažino ir žemos oro temperatūros reikšmę kūno temperatūros pokyčiams bei išgyvenamumui.

Pirmieji moksliniai hipotermijos tyrinėjimai su gyvūnais ir žmonėmis buvo atlikti jau XVIII amžiuje. Tačiau detalesni tyrimai pradėti tik XX amžiaus pradžioje, kai atpažinta klinikinė hipotermijos svarba. Tuo metu buvo tyrinėjama terapinė hipotermija. Bendras kūno atšalimas taikytas ne tik karščiavimo, bet ir vėžio, skausmo, priklausomybės nuo narkotikų, leukemijos, šizofrenijos gydymui, atpažinta jo nauda širdies ir kraujagyslių operacijų metu. Vis dėlto tuo pat metu buvo atliekami ir siaubingi nacių tyrinėjimai

koncentracijų stovyklose. 1941–1942 metais Dachau ir Aušvico stovyklose vyko žiaurūs bandymai su kalininiais. Vieni nuogi kelias valandas buvo laikomi iki -6 °C oro temperatūroje, kiti kelias valandas mirkomi lediniame vandenyje. Taip pat buvo tyrinėjami ir įvairūs atšildymo metodai. Kai kurie sušalę kaliniai buvo metami net į verdantį vandenį. Žinoma, tokių eksperimentų metu dauguma žūdavo.

Netrukus atpažintas ir nedidelio šalčio (teigiamos oro temperatūros) vaidmuo vystantis bendram sušalimui, taip pat apibrėžta antrinė hipotermija, išsivystanti dėl tam tikrų ligų, vaistų ar toksinių medžiagų įtakos. Dabar pirminė hipotermija civilizuotoje visuomenėje nėra dažna sveikatos problema ir mirties priežastis dėl pagerėjusių gyvenimo sąlygų bei supratimo. Dažniau ji pasitaiko tarp benamių miesto gyventojų bei ekstremalaus sporto ir kelionių entuziastų. Didesnės sušalimo rizikos grupei priklauso ir alpinistai. Žinoma ne viena liūdna istorija, kai blogos oro sąlygos (čia prie žemos oro temperatūros prisideda ir stiprus vėjas bei sniego audros) nulėmė tragišką alpinistų ar kalnų žygeivių žūtį. Daugeliu atvejų pagrindinė mirties priežastis buvo hipotermija.

1971 metų lapkričio mėnesį šeši 15 metų moksleiviai ir du jų vadovai buvo užklupti sniego audros ekspedicijos Škotijos

kalnuose metu. Dėl blogo oro po atviro dangumi grupė turėjo praleisti 2 paras. Deja, gelbėtojai rado 5 vaikus ir vieną vadovą jau mirusius, kai likę du gyvieji buvo gilioje hipotermijoje.

1974 metais vasarą dėl sniego audros ant Avicenos (Lenino) viršukalnės žuvo pirmoji Sovietų Sąjungos 8 moterų alpinisčių komanda. Nepaisant meteorologų įspėjimų, alpinistės pasiekė viršūnę, kur jas ir užklupo audra. Nusileidimas tokiomis sąlygomis buvo neįmanomas, todėl jos nusprendė audrą pralaukti viršūnėje. Stiprus vėjas nupūtė palapines. Neturėdamas kastuvų, alpinistės negalėjo įsirengti užuovėjos. Vėliau kai kurios bandė leistis. Vis dėlto pasibaigus audrai, žemiau audrą pralaukę JAV alpinistai, tęsdami savo kelionę, rado visas aštuonias alpinistes žuvasias, daugumą dėl hipotermijos.

Kopimo į Everestą istorijoje žinoma 1996 metų tragedija, kai gegužės 10 dieną žuvo net 8 alpinistai. Dėl įvairių priežasčių tą dieną susidarė „kamštis“ ties Hillary laiptu, todėl daugelis alpinistų viršūnę pasiekė gerokai po 14.00 valandos. Jiems leidžiantis užklupo audra, kuri ir nulėmė daugelio likimą. Keli sušalo, keli užsimušė. Penkių žmonių grupelės buvo išsiųsta gelbėti. Tris iš jų pavyko saugiai paragabenti, du buvo nuspręsta palikti, nes jie rasti gilioje hipoterminėje komoje. Kitą dieną dar kartą buvo bandyta gelbėti likusiuosius.

Tačiau radus abu apledijusius vėl nuspręsta palikti galvojant, kad abu mirę. Tačiau netrukus vienas jų pats sunkiai suvokiamomis valios pastangomis, nušalusiomis kojomis ir apakęs viena akimi pasiekė stovyklą. Ši istorija aprašyta ne vienoje knygoje, ja remiantis 2015 metais pastatytas meninis filmas „Everestas“.

APIBRĖŽIMAI IR SKAIČIAI
Apibrėžkime, ką vadinsime hipotermija, kokios yra jos rūšys ir nuo ko priklauso jos išsivystymas.

Mokliškai hipotermija vadinama organizmo būklė, kai atsitiktinai preoptinio ir priekinio pagumburio brandulių (tarpinių smegenų dalis, atsakinga už įvairius organizmo reguliacinius procesus, tarp jų ir termoreguliaciją) temperatūra nukrinta 2 laipsniais (normali temperatūra šiose smegenų dalyse yra 37,2–37,7 °C).

Paprastai tarient, kai kūno temperatūra sumažėja iki 35 °C. Tik norėčiau atkreipti dėmesį, kad čia kalbama apie „vidinę“ [smegenų, širdies, plaučių] kūno temperatūrą, kuri gali skirtis nuo paviršiaus odos temperatūros dėl tų pačių termoreguliacinių mechanizmų, tokių kaip odos kraujagyslių susitraukimo bei šilumos mainų tarp odos ir oro. Todėl matuojant temperatūrą pažastyje ar netgi burnos ertmėje sušalusiam žmogui, rodmenys neatspindės vidinės kūno temperatūros. Tam reikalingi specialūs žemą temperatūrą fiksuojantys termometrai, kurie Lietuvoje prieinami tik ligoninėse.

Kalbant apie skaičius, nacių atliktų tyrimų metu Dachau koncentracijos stovykloje nustatyta, kad žmogus miršta, kai jo vidinė kūno temperatūra nukrinta iki 25 °C. Tačiau istorija žino išgyvenusių net gilesnę hipotermiją. Žemiausia kada nors registruota temperatūra sėkmingai išgyvenusio atsitiktinę hipotermiją žmogaus buvo 13,7 °C. O žemiausia kada nors pasiekta terapinė hipotermija buvo 9 °C, po kurios pacientas išgyveno.

Skiriamos kelios hipotermijos rūšys:

1. pirminė arba atsitiktinė hipotermija, kurią lemia išorinės oro sąlygos bei žema temperatūra

2. antrinė hipotermija, kurią lemia įvairios ligos, toksinės medžiagos bei vaistai, sutrikdantys organizmo termoreguliacinius procesus

3. terapinė hipotermija, dirbtinai sukeliamą įvairių medicininių operacijų ir procedūrų metu, kai reikia sulėtinti organizmo medžiagų apykaitą ir taip apsaugoti ląsteles nuo žūties.

Čia mes kalbėsime daugiau apie pirminę hipotermiją, kuri yra labiau aktuali sveikiems žmonėms, mėgstantiems veiklą ekstremaliomis sąlygomis. Vis dėlto kas „padedą“ sušalti sveikam organizmui?

- Oro (ar vandens) temperatūra – turbūt pagrindinis veiksnys, tačiau ne vienintelis. Tikrai nereikia labai žemos temperatūros, kad pradėtų vystytis hipotermija.
- Nepalankios oro sąlygos: lietus ar sniegas, stiprus vėjas – šie veiksniai pagreitina šilumos atidavimą konvekcijos bei garavimo būdu.
- Fizinis išsekimas, nuovargis, miego trūkumas.
- Dehidratacija.
- Maisto stoka, hipoglikemija – šie faktoriai sumažina organizmo šilumos gamybą, taip pat gali keisti prisitaikomąjį elgesį. Jie aktualūs įvairių sportinių varžybų, intensyvių treniruočių ir ekstremalių žygių metu. 1964 metais Anglijoje vykusių ėjimo pelkėmis varžybų metu dėl hipotermijos žuvo net 3 dalyviai. Nors oro temperatūra nebuvo žemesnė nei 8 °C, liūtis ir stiprus vėjas bei fizinis išsekimas varžybų metu nulėmė tokią dalyvių baigtį.
- Tam tikrų medikamentų ar alkoholio vartojimas (apie alkoholio poveikį papasakosiu atskirai).
- Amžius – greitai sušąla kūdikiai ir seni žmonės.
- Kūno sudėjimas – greičiau sušąla liekni ir raumeningi asmenys, nei turintys šiojį tokį poodinį riebalų sluoksnį.
- O ypač šaltis negailestingas arogantiškiems ir ambicingiems žmonėms, kurie, siekdami savo tikslų, ignoruoja šaltį bei oro sąlygas.
- Taip pat pavojingas – nežinojimas. Todėl gydytojų (tarp jų ir kalnų gydytojų) užduotis yra pasakoti žmonėms apie šalčio poveikį bei jo keliamą pavojų.

ŠILUMOS ATIDAVIMO BŪDAI
Paradoksalu, bet šiluma yra šalutinis produktas, gaunamas žmogaus organizmo metabolinių reakcijų (medžiagų apykaitos) metu. Paprasčiau kalbant, kad gautų energiją žmogaus organų veiklai palaikyti iš maisto medžiagų ir deguonies, net 75 proc. potencialios energijos neišvengiamai virsta šiluma. Likę 25 proc. vėliau, panaudojus juos įvairiuose metaboliniuose procesuose, irgi virst šiluma. Tad žmogaus organizmas yra tarsi pastovi šilumos gamybos mašina.

Termoneutraliomis sąlygomis žmogaus organizmas nenaudoja papildomos energijos pastoviai kūno temperatūrai palaikyti. Nuogam žmogui šios sąlygos būtų oro temperatūrai esant apie + 29 °C. Vis dėlto nesant tokių sąlygų, organizmas naudoja keturis fizikinius šilumos mainų būdus reikiamai temperatūrai palaikyti. O tie procesai vadinami štai taip:

Žemiausia kada nors registruota temperatūra sėkmingai išgyvenusio atsitiktinę hipotermiją žmogaus buvo 13,7 °C.

O žemiausia kada nors pasiekta terapinė hipotermija buvo 9 °C, po kurios pacientas išgyveno.

1. Kondukcija, arba laidumas. – tai šilumos perdavimas tarp dviejų besiliečiančių kūnų. Pavyzdžiui, jei nuoga plaštaka paliesite plieninį karabiną esant minusinei oro temperatūrai, dalis jūsų rankos šilumos pereis metalui ir pajusite, kaip šąla ranka. Taip pat atsigulus ant sušalusios žemės, atsisėdus ant šalto akmens, kūno šiluma bus atiduodama šaltesniems objektams ir greitai pajusime, kad darosi šalta. Šilumos praradimas šiuo būdu priklauso nuo šilumos gradiento tarp kūnų, besiliečiančių kūnų paviršių ploto bei kūnų šilumos laidumo. Šiuo būdu prarandama apie 3 proc. kūno šilumos.

2. Konvekcija – tai šilumos perdavimas orui arba vandeniui, supančiam kūną. Oras ar vanduo apie šiltesnį kūną įšyla, todėl atsiranda srovė, užleidžianti vietą vėsiam orui ar vandeniui, kuriems taip pat organizmas atiduoda šilumą. Vėlgi šilumos praradimas priklausys nuo šilumos gradiento, su oru ar vandeniu besiliečiančio kūno paviršiaus ploto, bet taip pat ir nuo oro ar vandens srovės greičio. Štai kodėl esant stipriam vėjui žmogaus organizmas daug greičiau sušąla, nei esant ramiam orui. Šiuo fizikiniu procesu yra paremtas jutiminės temperatūros terminas [angl. *Wind chill*]. Šiuo būdu prarandama iki 15 proc. kūno šilumos. >

1. Grįžtanti Napoleono armija Vilniaus Rotušės aikštėje. Jonas Damelis, 1814 m.

Kažkuriuo momentu gali pasirodyti, kad esame apimti nepakenčiamo karščio, kad degame. Dėl to galime pradėti netgi nusirenginėti.

3. Radiacija, arba spinduliavimas, – tai šilumos perdavimas infraraudonaisiais spinduliais. Šiuo būdu saulė šildo žemę, o šilta krosnis – kambarį šaltomis žiemos dienomis. Radiaciniu būdu šilumą spinduliuoja visi objektai, šiltesni už absoliutų nulį. Radiaciniu būdu prarastos šilumos kiekis priklauso nuo šilumos gradiento. Vis dėlto tai kone pagrindinis šilumos praradimo būdas, esant termoneutralioms sąlygoms. Šiuo būdu prarandama 45–60 proc. kūno šilumos.

4. Garavimas – tai ketvirtas šilumos perdavimo būdas, svarbus žmogaus organizmui. Vandens lašui virsti garais reikalinga didelė energija [kūno odos temperatūroje sunaudojama 580 kalorijų gramui vandens išgarinti]. Tam gali būti panaudojama odos šiluma. Evoliucijos metu žmogaus organizmas prisitaikė išskirti prakaitą: mažus sūraus vandens lašelius ant odos, kuriems garuojant, panaudojama perteklinė kūno šiluma, todėl oda, o kartu ir visas organizmas atvėsta. Prakaituojama fizinio krūvio metu ar karštoje aplinkoje, kai organizmo gaminamas perteklinis šilumos kiekis. Prakaitavimas efektyvus tik tada, kai aplinkos drėgnumas nėra didelis. Žinoma, sušlapusiems drabužiams išdžiūti [vandens garavimui] taip pat bus naudojama organizmo šiluma. Todėl labai svarbu šaltoje aplinkoje kuo greičiau pakeisti drėgnus drabužius, kad būtų išvengta sušalimo, o įtarus organizmo perkaitimą, šaldymui naudojamos sudrėkintos paklodės. Ramybės būsenoje išgarindamas prakaitą žmogus praranda apie 20 proc. kūno šilumos.

KĄ REIŠKIA MIRTINAI SUŠALTI? Įsivaizduokime, kad esame miške šaltą žiemos vakarą. Oro temperatūra apie -15 °C, pučia nestiprus vėjas, drėgna. Neturime nei laužo, nei priedangos. Esame apsirengę tik taip, kaip šiuo momentu, skaitydami šį straipsnį: be kepurės ir pirštinių, be rimtesnės striukės ar palto, lengvi batai ar namų apavas. Suprantama, greitai pajusime, kad darosi šalta.

Pirmiausia turbūt pradės šalti rankų, o gal ir kojų pirštai, veidas ir ausys. Jausime skausmą atvirose kūno vietose. Jos pabals, vėliau darysis nebejautrios. Šaltyje susitraukia odos ir paviršutinių audinių kraujagyslės, taip bandydamos išsaugoti kūno šilumą: šiltas kraujas cirkuliuoja vidiniuose organuose, o tik mažas jo kiekis patenka į paviršiaus kraujagysles, todėl neatiduodama šiluma. Žinoma, to kaina yra nušalimas. Apie juos rašysiu kitame straipsnyje.

Greitai padažnės kvėpavimas, pulsas. Atsiras nerimo, panikos jausmas, pradėsime blaškytis, bandydami ieškoti prieglobsčio. Mintimis ieškosime galimybių dingti iš šaltos aplinkos. Galbūt bėgdami, šokinėdami, judėdami, tai yra naudodami valingą raumenų darbą, bandysime sušilti. O galbūt atvirkščiai – susiriesime į kamuoliuką, kaip galima arčiau kūno laikydami šalančias rankas. Tai – prisitaikomasis organizmo elgesys šaltoje aplinkoje. Pajutusios krintančią kraujo temperatūrą, žmogaus smegenys aktyvuoja simpatinę nervų sistemą, padidėja adrenalino, tiroksino ir kitų medžiagų apykaitą stimuliuojančių hormonų gamyba. Taip pat aktyvuojami tie smegenų centrai, kurie atsakingi už žmogaus prisitaikomąjį elgesį.

Vis dėlto kūno temperatūra kris toliau iki 35 °C. Žmogaus organizmas mes į kovą paskutinį ir svarbiausią ginklą – atsiras nevaldomas drebulys. O drebėję nuo šalčio turbūt esame visi. Nelabai malonus jausmas, tiesa? Vis dėlto labai efektyvus mechanizmas, geresnis už valingą raumenų darbą fizinio krūvio metu. Susitraukinėdami raumenys, gamina labai daug šilumos. Žinoma, iš organizmo atsargų. Tad jeigu sušalęs žmogus dreba – labai gerai. Jį reikia šildyti šiltais skysčiais, maistu (jei gali praryti), šiltais apklotais, apsaugant nuo tolesnio šilumos praradimo bei kompensuojant organizmo maisto atsargas.

Tačiau mes tokios pagalbos žiemos miške nesulaukiame, drebame susirietę į kamuoliuką, nes fizinių, o vėliau ir valios jėgų nebelieka niekam daugiau. Nors anksčiau manėme, kad be mūsų niekas daugiau mūsų neišgelbės, dabar pradėdame galvoti, kad gal nereikia nieko daryti, o tik laukti. Laikas viską sutvarkys. Juk vis tiek neturime jėgų. Gal netgi geriau atsigulti ant žemės ir tiesiog pailsėti, nes tas drebulys išsunkė visas jėgas. Nelogiškas elgesys, tiesa? Juk atsigulus ant šaltos žemės dar greičiau šalsime. Tačiau sąmonė ir mąstymas po truputį pradeda blėsti, lėtėti. Mūsų elgesys darosi nebeadekvatus esančioms sąlygoms. Jeigu mūsų kas paklaustų, kaip mes čia atsидūrėme, nesugebėtume atsakyti dėl sutrikusios atminties. O ir kalba mūsų bus tik nerišlus vablenimas.

Šalančiose smegenyse lėtėja medžiagų apykaita.Kūno temperatūra pasiekia 33 °C. Mums nebesvarbu, kad šalta ir kad galime žūti. Gulime sau ramiai vis dar nežmoniškai varginančiai drebėdami, o mintyse tik labai stiprus noras šlapintis. O gal net ir pasišlapiname į kelnes, juk taip paprasčiau, nereikia keltis, ieškoti priedangos ar eikvoti jėgų kelnėms nusimauti. Dėl lėtėjančios smegenų veiklos tampame apatiški. O dėl susiaurėjusių paviršinių kraujagyslių didėja kraujo apykaita inkstuose, todėl intensyvėja šlapimo susidarymas. Ir perpildyta šlapimo pūslė primena apie save.

Drebėti nustosime tik tada, kai kūno temperatūra nukris iki 31 °C [nors gali skirtis įvairiais atvejais]. Štai tada jau būsime didelėje bėdoje. Išsijungs paskutinis šilumos gamybos mechanizmas. Tapsime lyg varliagyviai – poikilotermikai. Tai yra toliau mūsų kūno temperatūra tik kris, kol susilygins su aplinkos temperatūra [-15 °C – prastos prognozės]. Sąmonė panirs į stuporą – gilaus nejudrumo būklę, kai mus bus sunku pažadinti.

Mūsų sąmonėje dominuos haliucinacijos. Kažkuriuo momentu gali pasirodyti, kad esame apimti nepakenčiamo karščio, kad degame. Dėl to galime pradėti netgi nusirenginėti. Tai vadinamasis paradoksinis nusirenginėjimas, stebimas daugeliu hipotermijos atvejų, kai kūno temperatūra pasiekia 29 °C. Manoma, kad karščio pojūtį sukelia staiga išsiplėtusios odos kraujagyslės dėl išsekusių termoreguliacinių procesų.

Kai temperatūra nukris iki 28 °C, prarasime sąmonę. Mūsų širdis plaks vos girdimai, kvėpavimas bus labai retas. Toliau krintant kūno temperatūrai išnyks refleksai, nebereaguosime net į skausmą. O širdis taps ledinė: bet koks judesėlis galės sukelti jos mirtiną ritmo sutrikimą – skilvelių virpėjimą. Jos susitraukimai bus tokie reti, jog gelbėtojai turės kantriai klausytis visą minutę, kad išgirstų bent vieną „tuk“. Temperatūrai nukritus iki 18 °C, monitoriaus ekrane bus fiksuojama asistolija – širdis nustos plakusi. Štai ką reiškia mirtinai sušalti.

ŠALTAS – NEMIRĘS, KOL ŠILTAS IR MIRĘS Manau, dabar šąlantį ar sušalusį žmogų tikrai atpažinsite: jis drebės, blaškysis, kalbės neaiškiai, nerišliai, vėliau jo veiksmai taps nelogiški, jam sunku bus vaikščioti ar ką nors iš viso daryti. Jis norės tik atsisėsti, atsigulti ir daugiau nieko nebedaryti. Jam bus vis tiek, ar sušals, ar numirs. Ir štai čia pats laikas jam padėti, būtent pradėti rūpintis, kad jis sušiltų. Remsious Aliaskos mokslininkų ir gydytojų parengtomis hipotermijos gydymo gairėmis.

O jos štai ką rekomenduoja:

KAI SUŠALIMAS NĖRA LABAI DIDELIS.
1. Apsaugoti šąlantį asmenį nuo tolesnio šilumos praradimo.
— Patiesti kilimėlį ar kitaip pakelti nuo žemės.
— Užkloti šiltu miegmaišiu ar striuke bei specialiu šilumą sulaikančiu apklotu [folija] ar kitu plastikiniu apklotu.
— Uždengti galvą ir kaklą.
— Suteikti priedangą nuo vėjo ir lietaus.
— Šlapius drabužius nurengti tik tuomet, kai esate priedangoje.

2. Duoti šiltų saldžių gėrimų ir maisto, jeigu žmogus yra sąmoningas ir gali ryti. Maistas padės atstatyti energijos atsargas, kurias išnaudoja drebėdamas organizmas, ir drebulys bus efektyvesnis.

3. Šildymo priemonės [pavyzdžiui, butelis su šiltu vandeniu ar cheminiai, elektriniai šildytuvai] gali būti dedamos ant krūtinės, pažastyse, ties kirkšnimis [kuo arčiau širdies]. Jos nepadės greičiau sušilti nei paprastas drebulys, tačiau padidins komfortą bei padės išsaugoti energijos atsargas, naudojamas drebulio metu. BŪTINAI reikia prižiūrėti, kad nenudegintų odos.

4. Šildymas savo kūnu [oda prie odos, *[angl. skin to skin]* irgi galimas. Šis būdas padidina komfortą bei sumažina drebulį, tačiau nepagreitina sušilimo.

5. Jeigu žmogus sausiai aprengtas, pavalgęs ir atsigėręs, galima paraginti jį pajudėti. Lengva mankšta gali pagreitinti sušilimą. TAČIAU fizinė veikla gali sukelti tolesnį kūno temperatūros kritimą [*angl. core temperature afterdrop*] bei kraujagyslių išsiplėtimą, dėl ko žmogus gali prarasti sąmonę ir hipotermija pagilėti.

NEGALIMA guldyti sušalusio asmens į šiltą vonią ar šildyti po dušu! Kadangi sukeliamas paviršinių kraujagyslių išsiplėtimas ir tolesnis kūno [vidinės] temperatūros kritimas, galintis bloginti hipotermijos būklę bei sukelti sąmonės praradimą, širdies ritmo sutrikimą ir staigią mirtį.

NEGALIMA duoti žmogui alkoholio ar tabako!

NEGALIMA sušalusių galūnių trinti sniegu, alkoholiu ar kitomis priemonėmis!

KAI ŽMOGUS YRA LABAI SUŠALĘS [sąmonė prablėsusi, neatsako į klausimus, oda krūtinės srityje labai šalta ir gal net nebedreba], su juo reikia elgtis LABAI

ATSARGIAI, nes net menkiausias judesys gali sukelti mirtiną sušalusios širdies ritmo sutrikimą – skilvelių virpėjimą.

Aliaskos hipotermijos gydymo gairės rekomenduoja:

1. Laikyti žmogų gulimoje padėtyje, jokių būdu nekelti, nesodinti, neleisti jam vaikščioti.

2. Kuo mažiau judinant sušalusį žmogų, jo rankas ir kojas, geriausia, nukerpant nuimti šlapius drabužius.

3. Apsaugoti nuo tolesnio šilumos praradimo, kaip minėta anksčiau.

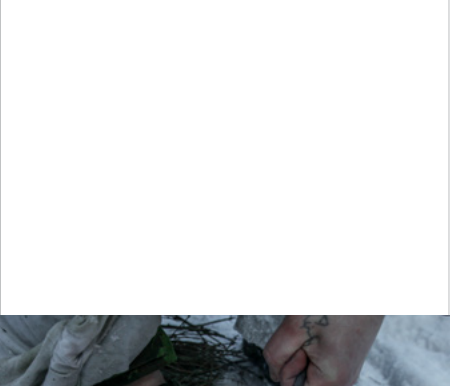
4. Naudoti šildymo priemones, kaip minėta anksčiau.

5. BŪTINAI nuvežti į gydymo įstaigą.

NEGALIMA duoti gerti ir valgyti.

NEGALIMA guldyti į šiltą vonią ir šildyti po dušu.

NEGALIMA sušalusių galūnių trinti sniegu, alkoholiu ar kitomis priemonėmis. ➤

Jeigu jums atrodo, kad žmogus yra mirtinai sušalęs (turiu omenyje, kad atrodo miręs, bet nėra akivaizdžių kitų mirties priežasčių, tokių kaip trauma), pagalvokite dar kartą. Sakoma, kad šaltas – nemiręs, kol šiltas ir miręs [angl. *cold is not dead until warm and dead*]. Stipriai sušalusio žmogaus kvėpavimas ir pulsas gali būti tokie reti, kad juos sunku pastebėti net specialistams. Rekomenduojama skirti net 1 minutę pulso ir kvėpavimo dažniui tikrinti. Nebūtina skubėti pradėti gaivinimo. Sušalusiose smegenyse medžiagų apykaita yra tokia lėta, kad joms visiškai užtenka kraujo, kuriuo aprūpina lėtai plakanti sušalusi širdis. O krūtinės paspaudimai gali sukelti širdies ritmo sutrikimus ir pabloginti situaciją. Kita vertus, sustingusią nuo šalčio krūtinę sunku efektyviai spausti, todėl netgi nerekomenduojama. Tad labai švelniai pasirūpinkite nelaimėlio sušildymu ir skubiu pervežimu į gydymo įstaigą.

KAIP NESUŠALTI?

Atsakymas paprastas – vykti ten, kur karšta. Vis dėlto ne visiems yra priimtinas toks sprendimas. O yra tokių, kurie specialiai renkasi atšiaurias oro sąlygas įvairiems ekstremaliems užsiėmimams. Tad turėtų būti daugiau būdų, kaip nesusūlti. Visus tuos būdus galima suskirstyti į tris grupes:

- 1. Didinantys šilumos gamybą.
- 2. Mažinantys šilumos praradimą.
- 3. Padedantys gauti šilumą iš aplinkos.

Aptarkime šiuos būdus iš eilės:

1. Šilumos gamyba organizme padidėja dėl raumenų veiklos [aktyvių judesių ar drebulio], valgant, infekcijos ir uždegimo metu. Žinoma, žygyje nesinorėtų sirgti ir karščiuoti, tad šiuos du būdus praleiskime, stenkimės jais nesidaudoti. Drebulys irgi nėra malonus procesas, nors labai efektyvus šilumos gamybos būdas. Tad jį palikime paskutiniam neišvengiamam pasirinkimui. Lieka du svarbūs būdai – aktyvi fizinė veikla ir maistas. Vėlgį, jei kalbėsime, kaip išvengti sušalimo, pradėkime nuo pasiruošimo – maisto.

— Valgymas ne tik papildo organizmo energiją, bet ir padidina šilumos gamybą per virškinimo procesą. Virškinant baltyminį maistą, šilumos gamyba yra 5–7 kartus didesnė, nei virškinant angliavandenius ir riebalus. Vis dėlto angliavandenius organizmas pradeda virškinti kur kas greičiau nei baltymus. Todėl, jeigu norite sušilti šaltą žiemos naktį miegmaišyje, suvalgykite angliavandenių, kad greičiau sušiltumėte, ir baltymų, kad išlaikytumėte šilumą per visą naktį.

— Šaltą sausą žiemos dieną intensyvėja kvėpavimas, o kartu su juo ir vandens praradimas. O jeigu dar gerai padirbėjote slidinėdami, žygiuodami ar tiesiog trypčiodami vietoje, kad nesusūltumėte, daug vandens praradote su prakaitu. Todėl svarbu palaikyti skysčių balansą: gerti vandenį, šiltą arbatą (pasaldinta cukrumi ar medumi irgi puikiai tinka). Taip lėčiau seks jėgos, būsite atsparesni šalčiui.

— Pavalgyti ir gerai atsigerti reikia dar prieš pradedant veiklą šaltu oru. Na, o paskui dar patariama užkandžiauti fizinės veiklos metu kas 30–45 minutes lengvai virškinamo angliavandenių maisto (įvairūs energiniai batonėliai, šokolado plytelės ir pan.).

— Deja, bet alkoholis čia niekaip neįsipaišo. Jokiose dabartinėse mokslinėse rekomendacijose nėra minima, kad 100 gramų degtinės ar karšto vyno padės nesusūlti. Atvirkščiai – alkoholis sukels apgaulingą šilumos jausmą išplėsdamas paviršines odos kraujagysles, taip suintensyvės šilumos atidavimas ir didės rizika sušalti. Be to, alkoholio paveiktos smegenys gali klaidingai vertinti situaciją. Dėl apgaulingo šilumos pojūčio norėsis sumažinti rūbų sluoksnius, o tai jau nelogiškas elgesys esant šaltoms oro sąlygoms.

— Dėl kraujagysles plečiančio poveikio nerekomenduojamas ir nikotinas

2. Jau aptarėme šilumos praradimo būdus ankstesniame skyrelyje. Dabar juos prisimindami pabandysime apsisaugoti nuo šilumos praradimo.

— Kondukcija – šilumos atidavimas per kontaktą su kitais daiktais. Šį šilumos praradimo būdą galima kontroliuoti, vengiant sąlyčio su šaltais daiktais ir paviršiais. Nesisėskite ir tuo labiau nesigulkite ant šaltos žemės, sniego ar akmenų. Naudokite specialiai tam skirtus kilimėlius. Trumpai sustoję pailsėti, sėskitės ant kuprinės ar drabužių. Galų gale sausi lapai, eglų šakos ar žolė irgi sumažins šilumos praradimą. Nepamirškite, kad pirštų oda (nekalbant jau apie liežuvį) gali prišalti prie sušalusio apledijusio metalinio objekto, todėl mūvėkite pirštines.

— Konvekcija – šilumos atidavimas orui ar vandeniui. Ir čia turbūt daugiausia dėmesio reikia skirti aprangai. Detaliau apsirengimo principus panagrinėsiu atskirame straipsnyje. Čia norėčiau tik paminėti svarbiausias detales. Pirmiausia, rūbai turi būti pagaminti iš nepralaidaus šilumai bei orui audinio. Taip sukuriamas šilto oro sluoksnis tarp kūno ir rūbo ir išlaikoma šiluma. Kuo storesnis šis oro sluoksnis, tuo šilčiau. Dar geriau, jei audinys nepraranda šios savybės netgi sudrėkęs.

Tad ieškokite rūbų, pagamintų iš vilnos, pūkų ar gausybės naujausių sintetinių audinių, tokių kaip Palartec, Borglite, Thermax, ThermaStat, Thermolite, Microloft ir kitų. Sintetinių audinių kasmet sukurama vis daugiau. Tinkamiausius rūbus jūsų kelionėms padės išsirinkti turistinių prekių parduotuvių konsultantai. Taip pat daug naujos informacijos rasite žurnalų, rašančių apie turizmą, internetinėse svetainėse (pavyzdžiui, „Outside“ <https://www.outside-online.com/>).

Radiacija – kūno šilumos spinduliavimas. Jis vyksta nuolat. Rūbai šiuo būdu padės sumažinti šilumos praradimą. Bet nereikia pamiršti galvos ir kaklo, per kuriuos šiluma išspinduliuojama bene daugiausia. Tad būtinai nešiokite kepurę, dengiančią ausis. O kaklą apsivyniokite šaliku, skara ar, kaip slidininkai, užsimaukite kaklaskarę. Pastarosios nešiojimo būdų yra be galo daug. Ji jums tarnaus ne tik kaip kaklo, bet ir galvos apdangalas. Be to, ja galima apsaugoti nuo šalčio burną ir nosį.

Vandens ar prakaito garavimas. Šilumos praradimo šiuo būdu išvengsime, jeigu mūsų rūbai bus sausi. Žinoma, šiltai apsirengus ir rimčiau pažygiavus, greičiausiai nepavyks nesusprakaituoti. Tad čia rekomenduojama rengtis ne tik aukštos kokybės rūbais, bet ir protingai juos sluoksniuoti, tai yra apsirengus keliais

sluoksniais (pavyzdžiui, termoapatiniai, lengvas megztinis, šilta striukė) žygio metu bus galima sluoksnius sumažinti ir taip išvengti perkaitimo, o sustojus pailsėti galima apsirengti šiltesnį viršutinį sluoksnį, kad nesusūltumėte. Sluoksniai turi būti prigludę prie kūno, tačiau nespauti, neveržti, kad apatiniai sluoksniai nebūtų suspausti ir neprarastų savo izoliacinės funkcijos. Sušlapusius rūbus reikėtų pakeisti sausais. O nuo vėjo ir drėgmės dar papildomai galėtų apsaugoti specialus išorinis sluoksnis: GoreTex ar kito pluošto striukės su kapišonais ir „šturminės“ kelnės.

Šilumos praradimą visais šiais išvardytais būdais padės sumažinti priedangos. Jei įmanoma, rinkitės nakvojimą ar poilsį po stogu. Jei namelio nerasite miške, statykite palapinę ar kitokią priedangą iš palapinsiaustės, tento, egliaškių. Galų gale, žinokite, kaip įsirengti priedangą iš sniego (čia turbūt prireiks kastuvo). Tad išgyvenimo kursas prieš rimtesnį žygį tikrai pravers.

3. Paskutinis būdas – gauti šilumos iš aplinkos. Ir tai bus šiltas maistas bei gėrimai (NE alkoholis!), saulės atokaita (saugokitės odos nudegimų), šiltas dušas ir vonia (vengti, kai yra hipotermija, kūno temperatūra < 35 °C), šilta krosnis ar židiny, galų gale laužas (nešildyti neįtračių, sušalusių kojų ir rankų, nes nė

nepajusite, kaip nudegsite). Ne viskas bus prieinama tuo kritiniu metu, kai suprasite, kad reikia kažkaip šildytis. Todėl kritiškai svarbu žinoti, kaip, ir mokėti susikurti laužą. Ir čia vėl rekomenduoju išgyvenimo kursą. Visada turėkite peilį, sausų degtukų ir lengvai užsidegančios sausos medžiagos. x

1–4. Ugnį galima įkurti ir reikia pačiomis atšiauriausiomis sąlygomis ir būdais. Apie tai skaitykite kitame „Trimito“ numeryje.

5. Nakvynė žiemą miške – egliaškių palapinė ir apsauginė sienelė nuo vėjo, nukreipianti laužo šilumą į palapinę.

MŪSŲ PROTĖVIŲ KELRODĖS ŽVAIGŽDĖS

DANGAUS ŠVIESULIAI KAIP NAVIGACINIAI ORIENTYRAI.

Tekstas Martynas Juocevičius,
Lietuvos etnokosmologijos muziejus

9

Labai sudėtinga tiksliai pasakyti, kada žmonės pirmąkart pakėlė akis į žvaigždėtą dangų, norėdami perprasti jo prigimtį, atskleisti jame glūdinčias paslaptis, o įgytas žinias pritaikyti praktiškai. Žmogiškojo ir kosminio pasaulio santykis užsimezgė neatmenamais laikais – pirmąkart žmogaus uolų piešiniai byloja apie domėjimąsi dangaus reiškiniais. Akmens ir žalvario amžiaus petroglifuose dažniausiai vaizduojamos laukinių žvėrių medžioklės scenos, tačiau aptinkama, nors ir ne itin dažnai,

primityvių geografinės situacijos brėžinių bei astronominių reiškinių atvaizdų. Tokie petroglifai paplitę visame pasaulyje – Afrikoje, Pietų Amerikoje, Sibire, Europoje... Rasta ir paprastų, schematiškų „žvaigždėlapių“, išraižytų ant kaulinių plokštelių, odos, beržo tošies, molio lentelių. Tyrimai rodo, kad prieš 5–6 tūkstančius metų žmonės jau buvo sukaupę tiek žinių apie dienos, ypač nakties, skliautą, kad šiandien juos galėtume pavadinti įgudusiais praktinės astronomijos žinovais.

Keliaudami turime matuoti atstumus ir pagal žvaigždes nustatyti kryptis.

II a. pr. Kr. graikų astronomas, geografas,
astrolabijos išradėjas Hiparchas

Viena tikrai aišku: žmogus yra be galo smalsi ir veikli būtybė. Bene vieningai sutariama, kad astronomijos atsiradimą paskatino archajinės žmonių bendruomenės poreikiai suvokti laiką ir orientuotis erdvėje – gyvenimo ritmui sutvarkyti prireikė kalendoriaus, o kelionėms – navigacijos būdo. Nors žvaigždės danguje atrodo nesuskaičiuojamos ir išsibarsčiusios atsitiktine tvarka, mokslininkų manymu, labai tikėtina, kad žmogus pirmiausia pažino tas žvaigždes ir jų grupes, kurios padėdavo jam nustatyti fenologinių procesų ciklus arba surasti pasaulio šalis. O kad geriau įsidėmėtų, suteikė joms pavadinimus, sujungė į asociatyvias figūras – žvaigždynus, apipynė mitais ir legendomis.

Taigi nuo žilos senovės tolimose klajonėse dangaus šviesuliai – Saulė – dieną, Mėnulis ir žvaigždės naktį – buvo bene vieninteliai kelrodžiai. Jau labai seniai pastebėta, kad procesai žvaigždžių pasaulyje, palyginus su Saulės judėjimu skliaute arba Mėnulio fazių kaita, vyksta neįsivaizduojamai ilgai. Šiandien žinome, kodėl – juk žvaigždės nepaprastai toli nuo mūsų, visi jų pakitimai ir judesiai lieka žmogaus akiai beveik neįžvelgiami ne tik per visą jo gyvenimą, bet ir per šimtmečius, net tūkstantmečius. Dėl to regimai nekintančios, tarpusavio padėties atžvilgiu sustingusios, ryškiausios, lengvai atpažįstamos žvaigždės yra patikimiausios kelionių gairės.

Pripažįstama: vienas svarbiausių senovės astronomijos pasiekimų – horizonto kryptų, geografinės platumos, laiko nustatymas pagal dangaus šviesulius. Specialistus išties stebina išlavėjęs pirmųjų žmonių gamtinės aplinkos pajautimas, subtili astronominė nuovoka ir tikslus žinių taikymas navigacijoje. Pavyzdžiui, nustatyta, kad Okeanijos gyventojai puikiai orientavosi vandenyne, nepabūgę ilgų kelionių iššūkio. Katamaranais jie drąsiai nuplaukdavo didžiulius atstumus – tūkstančius kilometrų,

pasikliaudami tik Saule ir žvaigždėmis, mat gerai išmanė jų judėjimą, padėtis, keitimąsi, mokėjo apskaičiuoti laiką pagal Mėnulio fazes. Okeanijos salos buvo apgyvendintos maždaug per tūkstantmetį – nuo V iki XV a. Jau VII a. buvo gyvenama Havajuose ir Taityje, IX a. – Naujojoje Zelandijoje, X a. – Markizo, XII a. – Velykų saloje.

Kitas būdingas pavyzdys – senovės finikiečiai, kurie jūrinę navigaciją buvo išstobulinę iki neregėtų tam laikui aukštumų. Orientuodamiesi pagal žvaigždes daugiau nei prieš 3 tūkstančius metų jie atliko stebinančių kelionių vandenynuose – jų prekybos galeros naršė Indijos vandenyną, Persijos įlanką. Manoma, kad finikiečiai net žinojo jūrų kelią į Indiją.

Netolimi mūsų kaimynai skandinavai šiaurės Atlante plaukiojo jau akmenų amžiuje, ir keliauta gana toli – po kelis šimtus kilometrų ir toliau. Vikingų navigacinė patirtis buvo nepaprastai didelė. Šiandien žinome, kad jūrose jie mokėjo orientuotis pagal šiaurinę žvaigždę, kurią vadino Vedančiaja. Dauguma tyrinėtojų mano, kad normanai mokėjo nustatyti geografinę platumą pagal Saulę, nors šio dalyko geografiškai nesuvokė, nes nežinojo apie planetos rutuliškumą.

Praktinės astronomijos laimėjimais galėtų pasigirti ir senovės indai, kinai, egiptiečiai, graikai, šiaurės ir Pietų Amerikos indėnai, Artimųjų Rytų civilizacijų atstovai... Tačiau tikriausiai visai pagrįstai astronomijos mokslo tėvyne laikoma senovės Mesopotamija. Ten jau prieš 5 tūkstančius metų naudotas tikslus Saulės ir Mėnulio kalendorius, perprasti esminiai dangaus skliauto kitimų dėsningumai. Babiloniečiai kone pirmieji dar VII a. pr. Kr. sudarė skliautinį žvaigždėlapi, mėgino katalogizuoti ryškiausias žvaigždes, žinojo penkias planetas, apskaičiavo kai kurių orbitas, sėkmingai numatydavo Saulės ir Mėnulio užtemimus... Nenuostabu, kad tolimose jūrų ir sausumos kelionėse jie puikiai navigavo pagal dangaus šviesulius, o per graikus ir finikiečius praktinės astronomijos meno išmokė Europos tautas. Garsus viduramžių mokslininkas Johannesas Kepleris, suformulavęs žymiuosius planetų judėjimo dėsnius, teigė, be kitų dalykų, studijavęs ir babiloniečių dangaus kūnų mechaniką. Pasak jo, Mesopotamijos astronomai buvo pagarsėję kaip keliaujantys išminčiai, žvaigždžių raštą skaitydavę lyg atverstą knygą...

Senovės lietuviai taip pat gerai pažinojo geografinę platumą būdingiausias navigacines žvaigždes, išmanė Saulės kelio ir padėčių virš horizonto ypatumus. Pavyzdžiui, seniausiai pastebėta, kad Saulė danguje aukščiausiai pakyla vidurdienį, pasiekdama vadinamąjį Pietų tašką. Taip

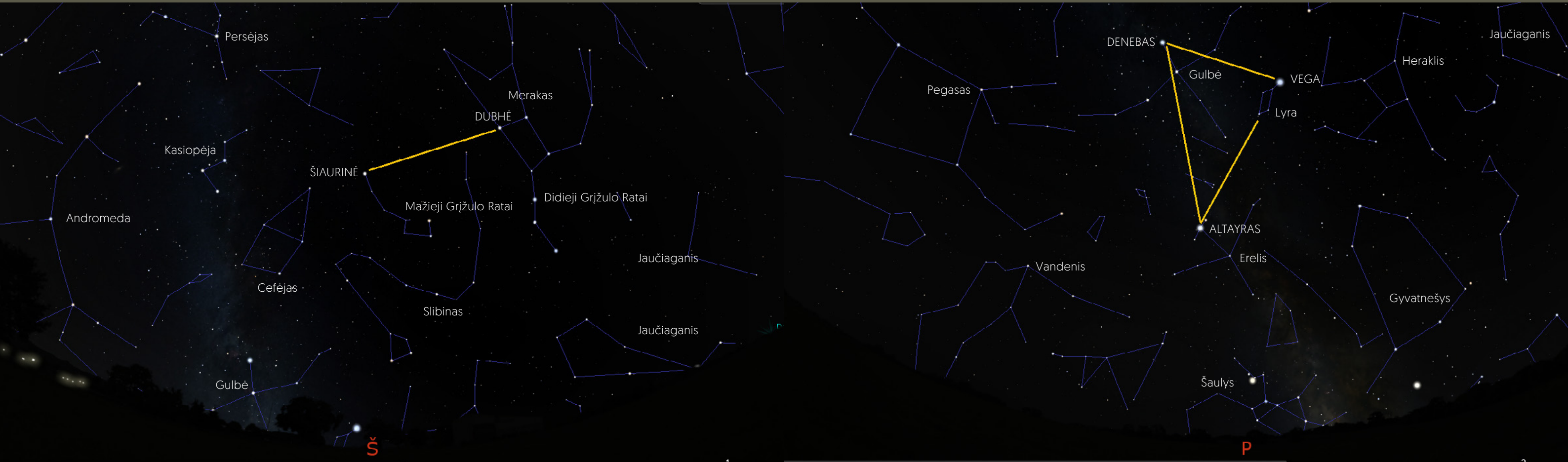
Akmens amžiaus žmonės keliaudami stengdavosi įsidėmėti aplinką ir informaciją apie ją savaip išsaugoti. Jie tą darydavo ne rašto ženklais, o kurdami vaizdus. Iš tiesų žmogus pirmiausia piešė, o tik daug vėliau sugalvojo rašmenis. Piktografiniai piešiniai buvo tie seniausieji ženklai, iš kurių ilgainiui išsivystė ideograminiai rašmenys. Kai kurie mokslininkai mano, jog navigacinių žvaigždynų ornamentai taip pat per tūkstantmečius galėjo virsti rašmenimis.

atsitinka kiekvieną dieną. Vadinas, bet kurią metų dieną vidurdienį, kai visų vertikalčiai stovinčių daiktų šešėliai yra trumpiausi, galima neklystamai numatyti pietų kryptį, tuo metu atsistojus veidu į Saulę. Tokiu atveju kairėje bus rytai, dešinėje – vakarai, o už nugaros – šiaurė. Tai – pats paprasčiausias orientavimosi pagal Saulę būdas.

Saulė danguje visiškai apsisuka per parą, o per valandą pasislenka viena dvidešimt ketvirtąją apsisukimo dalį. Visas apsisukimas paprastai dalijamas į 360 dalių, arba laipsnių, ir šį simboliškai išreikštą pastebėjimą galima aptikti tradicinėje baltų saulinėje ornamentikoje, simetriniuose puošybos raštuose. Atlikus nesudėtingą aritmetinį veiksmą tampa aišku, kad viena dvidešimt ketvirtoji apsisukimo dalis sudaro 15 laipsnių, vadinasi, tuos 15 laipsnių Saulės diskas skliaute pasislenka kiekvieną valandą. Šį regimąjį poslinkį danguje maždaug atitinka atstumas tarp praskėtų rodomojo ir didžiojo pirštų ištisus ranką tiesiai prieš save – tarytum demonstruotume pergalės ženklą. Visa tai žinodami, mūsų protėviai pagal Saulę įvairiu dienos metu, tiesa, apytikriai, nustatydavo ir geografinę kryptį, ir laiką.

Navigacija pagal žvaigždes nėra labai sudėtinga, jeigu žinome pagrindinį orientyrą. Senovės lietuviams, kaip, beje, visiems šiaurės pusrutulio gyventojams, svarbiausia naktinio skliauto gairė, niekada nepasislepanti už horizonto – Didžiųjų Grįžulo Ratų, arba Samčio, Kaušo žvaigždynas, daugelyje šalių vadinamas >

1. Senovės šumerų bareljefas vaizduoja tris ryškiausius dangaus šviesulius – Saulę, Mėnulį ir Venerą, pakibusius virš valdovo ir jo patarėjų galvų. Šumerai laikomi ir astronomijos, ir astrologijos mokslo pradininkais, nes tikėjo, kad dangaus kūnai daro tiesioginį poveikį socialiniams procesams.

3°53'59" FOV 98.9° 15.9 FPS 2019-02-01 22:00:01 UTC+02:00 1. Žemė, +54°54'00", +23°53'59" FOV 98.9° 13.3 FPS 2019-08-01 00:00:01 UTC+03:00 2.

Romėnų istorikas ir filosofas Plinijus, gyvenęs I a., savo raštuose užsimena apie tai, kad viename Viduržemio uoste lankėsi jūrininkai iš Indijos, kuriuos labai stebino vietos žvaigždynai ir Mėnulio padėtis. Atrodo, jog šių kraštų dangus tiems keliautojams nebuvo matytas. Tačiau Plinijų labiausiai nustebino, jog tokioje tolimoje kelionėje šie jūrininkai orientavosi pagal Saulės metamo šešėlio ilgį bei kryptį ir sugebėjo pasiekti numatytąjį tikslą.

Apie VII a. vienoje Indokinijos salų gyveno gentis, kuriai vadovavo josios žynys Ru. Kartą jis sušaukė savo žmones ir tarė: „Matau, jog šiame slėnyje mūsų yra per daug. Įsižiūrėjau danguje žvaigždę, kuri šviečia virš laisvos žemės. Ta žemė bus naujoji mūsų tėvynė.“ Toliau legendoje sakoma, jog nedelsiant buvo pastatytas didžiulis katamaranas Te-Pua-ariki. Ru su būriu giminaičių išvyko, o minėtoji žvaigždė juos „nuvedė“ į tuščią beveik už 1000 km skendėjusią šiauriausią Kuko salyno salą Aitutakį. Ten jie ir apsigyveno.

Didžiosios Meškos, Lokio vardu ir mena tuos laikus, kai septynių lengvai pastebimų žvaigždžių derinys namo parvesdavo toli nuklydusį medžiotoją... O archajiškas lietuviškas žodis „grįžulas“ reiškia žirgų išjodinėjimo ratą. Šis žvaigždynas yra savotiškas viso skliauto raktas, nes pagal jį lengva rasti dangiškojo pasaulio axis mundi – Šiaurinę žvaigždę, kartais dar vadinamą Poliarinę Mažuosiuose Grįžulo Ratuose, Samtelyje. Kryptį jos link nurodo dvi galinės Didžiųjų Grįžulo Ratų trapecijos žvaigždės – Merakas ir Dubhė. Atstumą tarp šių žvaigždžių pratęsus maždaug 4,5 karto, žvilgsnis sustoja ties vidutinio ryškumo paskutiniąja menamojo Samtelio koto žvaigžde – Šiaurine. Didieji Grįžulo Ratai įvairiais metų laikais būna tai žemiau, tai aukščiau Šiaurinės, tai jos dešinėje, tai kairėje. Senovėje žmonės pastebėjo, kad visa žvaigždžių sfera tarytum juda aplink ją, o ji nepajudinamai stovi vietoje, todėl yra pats patikimiausias orientyras nakties danguje. Šiandien žinome, kad taip yra dėl to, jog Poliarinė spindi netoli šiaurinio poliaus, ir jos pavadinimas nėra atsitiktinis.

Taigi Šiaurinė rodo šiaurės kryptį. Vadinasi, demetrialiai priešingoje pusėje bus pietūs, dešinėje – rytai, kairėje – vakarai. Tai seniausias mūsų geografinės

platumose žinomas orientavimosi pagal žvaigždes metodas. Tačiau Šiaurinė nėra vienintelis navigacinis orientyras, žinomas mūsų protėviams – esama ir kitų žvaigždžių, kurios rodė kelią tamsią, giedrą naktį. Pavyzdžiui, vasaros vakarais priešingoje Didiesiems Grįžulo Ratams skliauto dalyje sužimba trys ryškios žvaigždės – Vega Lyros žvaigždyne, Altayras Erelyje ir Denebas Gulbėje. Sujungus jas menamomis tiesėmis, gaunama geometrinė figūra, vadinama „Vasaros trikampi“. Senovės lietuviams tai – Dangaus Svarstyklės [nepainioti su Svarstyklių žvaigždynu]. Pasidabinusi Altayru, šio įsivaizduojamo trikampio smailė po pusiaunakčio apytiksliai nurodo pietų kryptį. O žiemą toje pačioje dangaus pusėje dėmesį patraukia kitas šviesulių trikampis – Prokionas iš Šunelio žvaigždyno, ryškiausia Oriono žvaigždė Betelgeizė ir šviesiausia dangaus žvaigždė Sirijus Šuns žvaigždyne. Pastarosios paženklinta dangiškojo trikampio viršūnė šalčiausiuoju metų laiku taip pat pakrypsta pietų horizonto pusėn.

Beje, Orioną mūsų protėviai Septyniais Šienpjoviais vadino, kartais – Trimis Pjovėjais ir Keturiomis Rišėjomis, arba toje žvaigždžių grupėje dalį su kotu

įžvelgdavo... Gana keisti vaizdiniai žvaigždyno, matomo vėlyvą rudenį ir žiemą, kai šienapjūtė jau seniai pasibaigusi. Tai rimta minklė baltų kultūros, liaudiškosios astronomijos tyrinėtojams. Gal kokia klaida įsivėlė?

Senovės lietuviai pastebėjo, kad patogus Šiaurinės paieškų orientyras yra lygiai kaip Didieji bei Mažieji Grįžulo Ratai niekada už horizonto nepasislepiantis Kasiopėjos žvaigždynas. Tiesa, kitados jis Jukštandžiu, Jojikėliu vadintas, o vėliau, mūsų krašte įsitvirtinus krikščionybei, gavo Marijos Žvaigždžių vardą, mat jų išsidėstymas primena „M“ raidę. Kryptį į Šiaurinę rodo linija, skrodžianti Kasiopėjos ir Andromedos žvaigždynų raštą. Dar vienas tiesiai į Šiaurinę vedantis dangaus kelias, kurį mūsų protėviai žinojo, driekiasi per dvi pastebimiausias Pegaso žvaigždyno žvaigždes Markabą ir Šeatą, o tiesė sujungus galingojo Tauro ryškiausiąją žvaigždę Aldebaraną ir spindulingąją Vežėjo Kapelą, sugrįžtama į Didžiuosius Grįžulo Ratus.

Navigacinių žvaigždžių yra kur kas daugiau, nei paminėjome. Sutikime, mūsų protėviai buvo puikūs astronomai. Net pavydu jų pastabumo ir įžvalgos. x

Paprastai laikoma, jog magnetinė kompas rodyklė rodo Žemės Šiaurės ašigalį. Iš tikrųjų ji rodo ne geografinį, o magnetinį ašigalį, kuris yra šiek tiek nutolęs nuo geografinio Šiaurės ašigalio. Dėl to kompas rodyklė šiek tiek nukrypusi nuo tiksliosios šiaurės krypties ir, be to, įvairiose vietovėse nevienodai. Kolumbas, leidęs į garsiąją savo kelionę, pastebėjo, kad kompas rodyklė nėra patikima tiksliai kryptčiai nurodyti. Savo dienoraštyje jis užrašė: „Yra tik vienas neklaidingas laivų kelio apskaičiavimo būdas – astronominis, pagal žvaigždes, ir laimingas keliauninkas yra tas, kuris jį išmano.“

1. Pagal Didžiųjų Grįžulo Ratų žvaigždes Meraką ir Dubhę nesudėtinga aptikti Šiaurinę žvaigždę – pagrindinį navigacinį orientyrą – Mažuosiuose Grįžulo Ratuose. STELLARIUM programos simuliacijoje – šiaurinis Lietuvos skliautas 2019 m. vasario 1 d. 22 val.

2. „Vasaros trikampis“ – vaizduotėje piešiama geometrinė figūra, sujungus ypač ryškias Vegos, Denebo ir Altayro žvaigždes – apytiksliai nurodo geografinę pietų kryptį. STELLARIUM programos simuliacijoje – pietinis Lietuvos dangaus skliautas 2019 m. rugpjūčio 1 d. apie pusiaunaktį.

1.

ŠREKO ISTORIJOJE – LIETUVIŠKAS PĖDSAKAS

Tekstas Vytautas Radzevičius

10

Šią istoriją aptikau netikėtai. Kaip ir pačią žinutę tarpukario spaudoje apie pasaulinio garso „ristiką iš Lietuvos“. Kai pradėjau domėtis imtynininko Karolio Požėlos gyvenimu, atsivėrė jaudinanti istorija apie penkiolika metų trukusią vyrišką draugystę, kurios neįveikė net mirtis.

1954 metais Čikagoje mirė du pasaulinio garso imtynininkai ir neatskiriami draugai – lietuvis Karolis Požėla ir prancūzas Maurice'as „Angelas“ Tillet. Gyvenimo saulėlydyje jiedu gyveno gretimuose butuose, kaimynystėje – 726 W. Garfieldo bulvare. Mirė tą

pačią dieną – lietuvių palaužė plaučių vėžys, o prancūzas krito ištiktas širdies smūgio. Jis nepakėlė žinios apie geriausio draugo mirtį. Savo žemiškąją kelionę Maurice'as baigė praėjus vos 13 valandų po Karolio mirties. Abu palaidoti viename kape Čikagos lietuvių kapinėse. Antkapio užrašas ir dabar skelbia: „Draugystė, kurios neišskyrė net mirtis.“

Praėjo daug metų ir geriausias lietuvių imtynininko draugas Maurice'as „Angelas“ Tillet vėl tapo garsus – pagal šio imtynininko veidą ir stotą buvo sukurtas Šreko personažas.

1. Pirmas iš kairės – Karolis Požėla, trečias – Maurice'as Tillet.

2. Imtynių vadybininko bei trenerio Karolio Požėlos (Karlo Pojello) ir jo auklėtinio, Maurice'o Tillet reklaminis atvirukas.

3. Karolio Požėlos profesionalaus imtynininko licencija JAV, 1937 m.

4. Karolio Požėlos profesionalaus imtynininko pažymėjimas Prancūzijoje, 1937 m.

RUSIJOS IMPERIJOS ČEMPIONAS IŠ STEIGVILIŲ

K. Požėla – vienas geriausių savo epochos imtynininkų pasaulyje. Steigviliuose prie Pakruojo gimęs vaikas 1907 metais persikėlė gyventi į Sankt Peterburgą pas brolius, šie čia turėjo vaistinę. Rusijos sostinėje jis susidomėjo sportu. Iš pradžių imtynėse lietuvių mėtė, kas netingėjo, tačiau užsispyręs K. Požėla netrukus pats tapo nugalimas ir kelis kartus nuskynė Rusijos imperijos čempiono laurus – 1912 metais Petrograde graikų-romėnų imtynėse, o 1913-aisiais Kijeve – pirmajame Rusijos laisvo stiliaus imtynių čempionate. 1914 metais K. Požėla antrą kartą iškovojo Rusijos olimpinio čempiono titulą laisvo stiliaus imtynėse. Prasidėjus Didžiajam karui, savanoriu išėjo į leibgvardijos Lietuvių pulką, buvo sužeistas bei apdovanotas Georgijaus kryžiumi už narsą.

Beje, kitas Lietuvos istorijoje žinomas K. Požėla, vienas iš keturių komunarų, gimė vos už kelių kilometrų nuo Steigvilių, Bardiškių kaime. Apie jų giminystės ryšį duomenų nėra.

ČEKISTAS ANT MENČIŲ – PAGAL PAGEIDAVIMUS

Po 1917 metų perversmo bolševikai atėmė iš K. Požėlos visus apdovanojimus ir supykęs lietuvis patraukė toliau nuo Piterio, į rytus. Pakeliui jis tapo Sibiro čempionu, turnyrų Mongolijoje, Mandžiūrijoje ir Kinijoje nugalėtoju. Imtynės tapo pagrindiniu K. Požėlos pragyvenimo šaltiniu – lietuvis iš mėgėjo virto profesionalu.

Klajonėse po Sibirį K. Požėla tiesiogine prasme susigrūmė su čekistais. Parodomosios imtynės vykdavo cirko arenose ir Dzeržinskio šnipai mėgino įrodyti, kad dvikovos vyksta pagal susitarimą, kas ir kada nugalės. Prasidėjo tyrimas, į kurį buvo pasitelktas ir imtynininkas iš ČK – Ypatingosios komisijos. Kai čekistai atvyko į cirką, K. Požėla pradėjo įrodinėti, kad kalbos apie susitarimus – nesąmonė. Tikrintojai prieštaravo: „Jūs susitariate, kas ir kurią minutę nugalės!“ Lietuvis gūžtelėjo pečiais: „Dėl to nereikia tartis. Duokite man kokį pašalinį imtynininką ir aš jį paguldysiu nurodytu laiku.“ Į kovą stojo čekistas imtynininkas ir lietuvis jį aštuonis kartus

iš eilės paguldė ant menčių nurodytu laiku. Taip byla ir subliuško...

KARLAS POJELLO: PASAULIS PO KOJOMIS

Pasitraukęs iš Rusijos K. Požėla Šanchajuje 18 mėnesių mokėsi džudžitsu kovinio meno ir, kaip po to rašė laiške savo draugui anglui Ernestui Johnui Harrisonui, „... Japonijoje 1923 metais aš nugalėjau geriausius 180 svarų svorio šios šalies kovotojus. [...] Viename turnyre aš nugalėjau penkis, kitą dieną – keturis, trečią kartą – septynis, vieną paskui kitą. Ilgiausia dvikova truko penkias su puse minutes.“

Tais pačiais metais lietuvis atvyko į JAV, kur tapo Karlu Pojello ir išmoko amerikietiško laisvųjų imtynių. Pojello skynė pergales vieną po kitos, bet lemtingas posūkis jo karjeroje įvyko tada, kai jo agentu tapo lietuvis Tamašiūnas. JAV spauda į lietuvių dėmesį atkreipė po pergalės prieš pasaulio vidutinio svorio pasaulio čempioną Johny Mayersą, o 1933 metais Karlas Pojello pats tapo pasaulio sunkaus svorio čempionu. >

LIETUVIS – BUŠIDO PRADININKAS?

Lietuvoje įprasta bušido laikyti unifikuotas dvikovas tarp skirtingų kovinių sporto šakų. Įdomus faktas – 1943 metais „Chicago Daily Times“ žurnalistas Gene’as Kessleris nusprendė nustatyti, kas „kiečiau“ – amerikiečių imtynės ar japonų džiu-do [*Lietuvoje kažkodėl prigijęs rusiškas „dziudo“ tarimas – aut. past.*]. G. Kessleris pasiūlė susigrumti Karliui Pojello ir japonų džiu-do meistrai Masato Tamura. Ši dvikova laikoma pirmąja rašytiniuose šaltiniuose paminėta kova tarp skirtingų kovinių šakų atstovų.

Pojello prieš dvikovą Kessleriui sakė, kad japonai turi tik tris gerus veiksmus – smūgį delno skliautu į Adomo obuolį, smaugimo veiksmą iš nugaros ir smūgį koja į paslėpsnius. „Prieš šiuos veiksmus lengva apsiginti. Prispaudęs smakrą prie krūtinės apsaugai kaklą. Priartėdamas dešiniąja puse apsisaugai nuo smūgių arba priimi juos klubais. Smaugimo veiksmai pavojingiausi, bet reikia nukreipti jo ranką sau virš galvos. Po viso to japonas yra tavo malonėje“, – ūkiškai dėstė lietuvis.

Po Pearl Harboro atakos dėl JAV tvyrančios neapykantos viskam, kas japoniška, kova vyko be ypatingo viešumo, už uždarytų durų. Nors japonų kilmės amerikietis Masato Tamura sakė, kad tokia dvikova padėtų JAV kariams perprasti japonų veiksmus artimame mūšyje vyras prieš vyrą. Lietuvis

buvo gerokai sunkesnis ir vyresnis, jau baigęs aktyvią sportinę veiklą. Po 14 minučių kovos, kai abu vyrai jau kraujavo, teisėjas nutraukė kovą ir paskelbė lygiąsias. Kovotojai su verdiktu sutikti nenorėjo, bet pakluso.

MEISTRAS IR PABAISA

Tačiau grįžkime šiek tiek atgal. Baigdamas aktyvią sportinę karjerą K. Požėla vis labiau domėjosi imtynių agento veikla. Ieškodamas „pasaulio imtynių čempiono“ K. Požėla Singapūre 1937 metais tokį atrado – tai buvo itin keistos išvaizdos prancūzas M. Tillett. Buvusi Prancūzijos regbio žvaigždė ir karinio jūrų laivyno puskarininkis savo šalies spaudos buvo pakrikštytas „artimiausiu pirmykščio žmogaus pavyzdžiu“. Vėliau JAV žiniasklaida epitetų irgi neieškojo – praminė M. Tillet „trūkstama evoliucijos grandimi“. Visi šie epitetai – dėl bauginančios Maurice’as išvaizdos, neproporcingai didelės galvos ir deformuoto kūno. M. Tillet net buvo nusifilmavęs keliuose siaubo filmuose. Prancūzas gimė be jokių fiziologinių apsigimimų ir iki 17 metų buvo vaikinąs be jokių išvaizdos ydų. Dėl gražaus veido motina jį vadino Angelu. Maurice’as susirgo reta liga – akromegalija, kuriai būdingas veido, galūnių kaulų bei minkštųjų audinių padidėjimas. K. Požėla atgrasiame, tačiau itin didelę

fizinę galią turinčiame kūne įžvelgė imtynininko talentą. Lietuvis prancūzui pasiūlė sandėrį – jis išmokys monstrą imtynių paslapčių ir taps jo agentu, o tai sukraus turtus abiem. Maurice’as sutiko. Sandėris virto draugyste. Ir geru verslu abiem. Imtynininkas Tony Borne’as viename interviu sakė apie M. Tillet: „Jis buvo pinigų mašina Karliui. Karliui rūpėjo doleriai. Prancūzų Angelas kartą papasakojo man, kad nuo kiekvieno jo uždirbto dolerio 50 centų atitekdavo Karliui. Tačiau Maurice’as dėl to neišgyveno. Kartą Karlo žmona išsidavė: „Karlas nemyli manęs, jis myli prancūzų Angelą. Dolerio simbolį.“

GELEŽINIAI GNIAUŽTAI

Paėmęs M. Tillet savo globon K. Požėla treniruočių salėje Paryžiuje jį išmokė visko, kas jam pačiam atnešė šlovę. Lietuvis jau buvo baigęs imtynininko karjerą ir tik treniravo prancūzą. M. Tillet ypač sekėsi geležiniai apkabinimai per juosmenį, kurie buvo tiesiog gniuždantys. Dėl „trapaus švelnumo“ jam prigijo dabar jau ironiška Angelo pravardė, lydėjusi prancūzą visą gyvenimą. Žmonės stereoptiškai manė, kad Maurice’as – buka deformuota būtybė. Tačiau jis buvo malonus, švelnus ir jautrus monstras, karštai mylintis Reimse gyvenančią savo pusaklę motiną su visais jos sūnėnais ir dukterėčiomus. Vėliau, kai imtynės sukrovė jam turtus, į Europą jis grįždavo pilnomis rankomis gėrybių ir lauktuvių savo giminaičiams. Taip pat jis buvo tikintis katalikas, o kai lankėsi Vatikane, net buvo priimtas paties popiežiaus. Prieš ligą Maurice’as svajojo tapti juristu. Dėl negalios svajonės teko atsisakyti, tačiau amžininkai prisimena, kad M. Tillet buvo nepaprastai intelektualus, išsilavinęs vyras, mokėjęs per 10 kalbų ir kūrė eiles. Kai virš Europos pradėjo kaupis karo debesys, K. Požėla įkalbėjo M. Tillet persikelti į JAV.

AMERIKA PO KOJOMIS

Bostono imtynių organizatorius Paulas Bowseris iškart pajuto dolerio kvapą ir padėjo prancūzų Angelui pakilti į aukštumas 1940 metais. 1,70 m ūgio ir net 120 kg svorio M. Tillet traukte traukė žiūrovus. P. Bowseris savo autobiografijoje rašė: „Žiūrovai plūdo į arenas tarsi norėdami pamatyti ypatingą žvėrį ir jų smalsumas buvo patenkintas. Su Angelu buvo sunku imtis. Jo dydis kartu su tam tikru nerangumu priversdavo gūžtis, kai stodavai į kovą prieš jį.“

Laikraštis „The St. Louis Post Dispatch“ reportaže apie M. Tillet pergalę prieš Leo Lefebvre 1940 metų kovą pateikė tokį pavyzdį: „Apnuogintas Angelas pasirodė esąs iškreiptas vyriškumo pavyzdys. Jo didelė galva gąsdino moteris arčiau ringo. Jo krūtinė tarsi statinė, liemuo – ilgas, tačiau jo rankos neatrodė turinčios neįprastą jėgą.

o kojos tebuvo trisdešimt šešerių metų vyro kojos.“ Bet jėgos Angelui netrūko – reklamos sumetimais M. Tillet Niujorke pademonstravo, kaip jis gali stumdyti metro vagonus!

Svajonių šalyje prancūzų Angelas laimėjo per 900 dvikovų. Daugkartinis pasaulio čempionas M. Tillet tapo visame pasaulyje atpažįstama didžiausio ryškumo žvaigžde, tačiau liko toks pats kuklus, jautrus ir asmeniniame gyvenime niekam nekliudantis vyras. Tik jo neįprasta išvaizda dažnai būdavo apibūdinama epitetais „bjauriausias pasaulio žmogus“, „išsigimėlis“ ar „žmogus pabaisa“.

ANGELŲ ANTPLŪDIS

Dėl prancūzų Angelo sėkmės radosi fenomenalus reiškinys – imtynininkų agentai pradėjo kurti pačių įvairiausių tautybių „angelus“. Kūno proporcijomis jie neprilygo Maurice’ui, tačiau bent nusiskutusių galvą plikai imtynėse atsirado švedų, lenkų, rusų, kanadiečių, čekų, airių ir visokių kitokių „angelų“. K. Požėla net kreipėsi į imtynių organizavimo institucijas, prašydamas uždrausti tokį žodžio „angelas“ valkiojimą, tačiau tik sulaukė gardaus

pareigūnų juoko ir pasiūlymo surengti atskirą „angelų“ turnyrą, kuriame būtų nustatyta, kuris iš jų kiečiausias. M. Tillet tuo metu sirgo gelta ir dėl to atšaukė dalį pasirodymų – Karoliui buvo pasiūlyta pervadinti prancūzų Angelą Geltonuoju...

LABAI GERAS VAIKINAS

Po Antrojo pasaulinio karo M. Tillet šlovė pradėjo blėsti. Jis ir toliau bandė kovoti ringe, nors jo sveikata pastebimai pablogėjo. Imtynininkas Edas Francisas prisimena prancūzo karjeros pabaigą. „Jo galva buvo tokia didelė. Negalėjai jos apkabinti rankomis. Jis mane treniravo, bet buvo labai nusilpęs; jei jis atsiklaupdavo, reikėdavo padėti jam atsistoti.“

Kitas imtynininkas, Lou Thezasas [pažįstamas lietuviams iš pirmųjų bušido transliacijų], apie Angelą sakė: „Jis buvo nelankstus ir lėtas. Turėjo labai lėtus refleksus. Man tikrai buvo gaila šio vaikino. Jis taip pat buvo vienišas. Kartą keliavome traukiniu iš Monrealio į Kvebeką.

Kalbėjomės. Jis pakankamai gerai kalbėjo angliškai ir papasakojo man, kad jo mama buvo mokytoja, o tėvas – ūkininkas. Jo

tėvai buvo visiškai normalūs. Labai, labai geras vaikinąs.“ Nors ir kaip stengėsi, bet M. Tillet jėgos apleido. Paskutinę savo kovą prancūzų Angelas pralaimėjo ten, kur jo imtynės ir prasidėjo. 1953 metais Singapūre jis nusileido Bertui Assirati. Žmogus monstro galva ir angelo širdimi dėl sveikatos problemų pasitraukė iš imtynių. 2012 metais M. Tillet buvo įtrauktas į Imtynių šlovės muziejų Amsterdame, Niujorke.

ANGELAS VIRSTA ŠREKU

Likus trims savaitėms iki Maurice’o mirties į jį kreipėsi žmonės iš „York Barbell“ muziejaus. Jie prašė pagaminti prancūzo veido ir galvos kaukes. M. Tillet sutiko. Kaukių prireikė po 50 metų, pagal jas buvo sukurtas Šreko personažas. Bent jau taip manoma, nors patys „Dreamworks“ studijos kūrėjai apie tai niekur neužsimena. Vienas anoniminis tinklaraštininkas rašo, kad jis dirbo „Dreamworks“ studijoje tuo metu, kai buvo kuriamas Šrekas, jis matęs senus atvirukus su prancūzų Angelo, švedų Angelo ir airių Angelo atvaizdais. Ir net jei Šreko kūrėjai nepripažįsta savo mūzos, pakanka pažiūrėti į M. Tillet nuotraukas – rasti dešimt skirtumų su Šreku jose tikrai būtų nelengva. x

Jo dydis kartu su tam tikru nerangumu priversdavo gūžtis, kai stodavai į kovą prieš jį.

NETIKĖTAS RADINYS

Tekstas Vytautas Radzevičius
Nuotrauka Joyce Paustian

Kiekvienam tyrėjui įdomu, kai atrasta istorija įgauna pagreitį ir atsiveria netikėti dalykai. Prieš penkerius metus sutrumpintą mano straipsnio versiją apie Karolį Poželą ir Maurice'ą Tillet (straipsnis vadinosi „Meistras ir pabaisa“) išspausdino žurnalas „Legendos“. Buvau maloniai nustebintas, kai po kelerių metų per „Facebook“ gavau prašymą iš JAV gyvenančio Tomo Latouro atsiųsti šio žurnalo egzempliorių.

Pasirodo, Tomas yra surinkęs itin įdomią kolekciją apie M. Tillet ir Karolį Poželą bei kolekcionuoja viską, kas susiję su šiais dviem vyrais. Būtent iš T. Latouro gautomis nuotraukomis iliustruotas ir „Trimito“ straipsnis „Geriausias Šreko draugas – lietuvis“. O istorija, kaip Tomas tapo kolekcininku ir tyrėju, taip pat verta dėmesio.

SVEIKINIMAI

SVEIKINAME JUBILIEJUS ŠVENČIANČIUS ŠAULIUS:

Algirdą Genį – 60 m.
Stasį Kliuką – 70 m.
Vladą Stulgą – 60 m.

LDK Kęstučio šaulių 7-oji rinktinė

Eglę Vaitkūnienę – 45-ąjį
Deivį Takarevičių – 20-ąjį
Dovydą Žemaituką – 20-ąjį

Linkime visiems geros sveikatos, neblėstančios energijos, stiprybės ir optimizmo pasirinktame šauliškame kelyje.

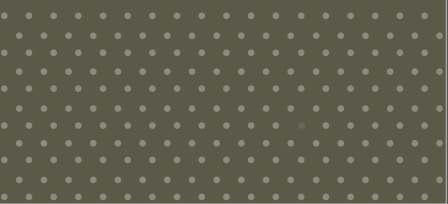
Ukmergės 1002-osios šaulių kuopos sesės ir broliai

„1995 metais aš dirbau apsaugos patrulyje daugiaaukštėje automobilių aikštelėje, viešbutyje ir keliuose biurų pastatuose. Vieną dieną budėjau automobilių aikštelėje. Sėdėdamas ant tuščios aikštelės stogo pamačiau keistų proporcijų gipsinį biustą. Gerokai per didelį, kad biustas vaizduotų žmogų. Nuvežiau tą keistą daiktą į radinių biurą – kelis mėnesius jo niekas neatsiėmė. Biustas atrodė kaip nevykęs menininko studento kūrinys, niekas jo neatsiėmė ir man buvo leista parsinešti jį namo [turėkite omenyje, kad tai vyko iki interneto laikų]. Taip keistasis biustas 19 metų keliavo su manimi per gyvenimą, iš vieno buto į kitą, kol galų gale apsistojo savo namuose. Kartu, žinoma, ir biustas. Kartą nuėjau į parodą „Paslaptys muziejuje“. Ten ekrane pamačiau M. Tillet biusto nuotrauką, kurį į parodą pristatė Čikagos chirurgijos muziejus ir kuris atrodė labai panašus į maniškį. Daug metų vadinau biustą Fredu, namų angelu. Nežinau, kodėl Fredu, bet žodis angelas buvo užrašytas ant galinės biusto dalies.

Grįžę namo su žmona puolėme „googlinti“ M. Tillet vardą ir suradome lygiai tokį patį atvaizdą biusto, kurį turėjome mes. Iliustracijose buvo paaiškinta, kad biustai – M. Tillet pomirtinė kaukė, kad yra trys žinomos kopijos. Aš susisiečiau su muziejais, kuriuose buvo kiti trys biustai, mes apsigkeitėme nuotraukomis ir tapo aišku, kad visi biustai pagaminti naudojant tikrą pomirtinę kaukę. x

Vasario 18 d. ilgamečiam šauliui Vitui Andziuliui sukanka 80 metų. Garbingo 80-ojo jubiliejaus proga sveikiname skyriaus vado pavaduotoją Vitą Andziulį ir linkime stiprios sveikatos, neišsenkančios energijos pasirinktame šauliškame kelyje, stiprybės tarnaujant Lietuvos šaulių sąjungai ir Tėvynei.

Suvalkijos šaulių 4-osios rinktinės
Vilkaviškio P. Karužos 406-osios šaulių kuopos vadas, valdyba ir šauliai

Aš pradėjau ieškoti daugiau informacijos apie savo turimą biustą, savanaudiškai tikėdamasis jį gerai parduoti. Tačiau, studijuodamas Maurice'o, o po to ir Karolio gyvenimą, supratau, kokie tai buvo vyrai. Jie buvo garsūs tarsi roko žvaigždės, neįtikėtinai malonūs, kilnūs ir stiprūs. Karolio gyvenimo istorija man padėjo daugiau sužinoti apie Maurice'ą. M. Tillet mėgavosi sėkme ir žmonių dėmesiu, bet daugelis dalykų rodo, kad jis buvo gerokai kuklesnis už lietuvi. Nepaisant to, abu buvo labai geri žmonės, o pradėjęs tyrinėti jų gyvenimą, užkibau ir nebėgaliau sustoti. Pradėjau tuo domėtis ne dėl susidomėjimo imtynėmis ar imtynininkų bendruomene. Dabar man dėl to šiek tiek apmaudu. Šio sporto atstovai, su kuriais teko bendrauti, yra nuostabūs žmonės, kuriuos kiekvienas norėtų pažinoti.

Mano surinkta kolekcija apie M. Tillet ir K. Poželą yra privati, bet kartą per dvejus metus aš ją eksponuoju Nacionaliniame imtynių šlovės Dano Gable'o muziejuje Vaterlo, Ajovos valstijoje.“

Tomas ir žmona Jennifer Latour su legendiniu M. Tillet biustu ir kolekcija 2017 m. Nacionaliniame imtynių šlovės Dano Gable'o muziejuje Vaterlo, Ajovos valstijoje. Joyce Paustian nuotrauka.

UŽUOJAUTOS

Mirus ilgamečiam LŠS nariui, tremtiniui, 306 kuopos I būrio vadui **Petrui Neverauskui** reiškiamo nuoširdžią užuojautą artimiesiems.

Vakarų [jūros] šaulių 3-iosios rinktinės
306 kuopa

Mirus ilgamečiam Karaliaus Mindaugo 10-osios rinktinės Ukmergės 1002-osios šaulių kuopos šauliui **Vytautui Gribuliui** nuoširdžią užuojautą reiškiamo jo šeimai ir artimiesiems.

Ukmergės 1002-osios šaulių kuopos sesės ir broliai

UKRAINIETIŠKI BARŠČIAI

Tekstas Vytautas Radzevičius
Nuotrauka Lina Jushke

Šie barščiai laikytini nacionaliniu patiekalu Ukrainoje, nors panašias sriubas verda ir lietuviai, lenkai ar rumunai. Ukrainoje barščiai žinomi nuo XIV a. Su jais net susieta daug visokių prietarų. Pavyzdžiui, manyta, kad mirusiojo siela į dangų keliauja kartu su barščių garais. Dėl to barščiai – buvęs šermenų patiekalas. Bet kartu retos vestuvės ar kita šventė apsieidavo be šios sriubos.

O jeigu barščiai pastovės dieną ar dvi, bus dar skaniau.

Gero apetito!

x8

sriuba

Reikės:

1 kg kiaulienos, jautienos arba vištienos. Itin tinkama su kauliukais, pavyzdžiui, šonkauliukai
100–200 g viščiukų širdelių gabalėlio sūdytų lašinių (galima apsieiti ir be jų, jei atrodys per riebu)
3–4 bulvių
1 didelės morkos
1 stiklinės baltųjų pupelių
1 virto buroko
3–5 skiltelių česnako (kas mėgsta – galima ir daugiau)
pusės kopūsto galvos
druskos, juodųjų pipirų, laurų lapų pagal skonį
4–5 šaukštų pomidorų tyrės

1. Pupeles ir mėsą išmirkykite vandenyje, geriausia – iš vakaro. Penkių litrų puode vandenyje užkaiskite mėsą su pupelėmis ir prieskoniais. Užvirus nugriebkite putas.
2. Sudėkite širdeles. Bulves supjaustykite kubeliais ir dėkite į viralą.
4. Plonai supjaustykite kopūstą ir dėkite į puodą – jei kopūstai „lipa“ per kraštus, nebijokite, jie susmegs.
5. Kol sriuba verda, smulkiai supjaustykite svogūną ir česnaką. Morką ir burokėlį susmulkinkite stambia trintuve.
6. Smulkiai supjaustykite lašinius ir apkepkitė įkaitintoje keptuvėje iki spirgų (vietoj lašinių galima naudoti ir saulėgrąžų aliejų). Apkepinkite svogūnus ir česnaką. Sudėkite morkas ir buroką, maišydami kepinkite apie 10 minučių. Kai morkos ir burokai „paleidžia“ sultis, įpilkite pomidorų tyrės, kelias minutes pakepinkite ir viską iš keptuvės sudėkite į puodą.
7. Po dešimties minučių pridėkite druskos, pipirų, žalumynų pagal skonį ir barščius patiekite karštus su šaukštu grietinės dubenyje.
8. Įdomus variantas – dėti mažiau druskos, bet įpilti į barščius raugintų agurkų sūrymo. Barščius ukrainiečiai užkanda juoda duona arba mielinėmis bandelėmis su česnakų padažu, kurias vadina pampuškomis. x

Žurnalas „Trimitas“
Lietuvos šaulių sąjunga
Laisvės al. 34,
44240 Kaunas

Nepamirškite nurodyti savo atgalinio
adreso, nes vienas iš atsakiusiųjų burtų
būdu gaus prizą – unikalią 1 000 detalių
dėlionę „Lietuvos kariai“. Sėkmės!

PROTMŪŠIS

Tekstas ir klausimai Vytautas Radzevičius
ilustracijos „Vikipedija“

Tarpukario Lietuvoje leistame „Trimite“ buvo populiarūs galvosūkiai. Kodai, mįslės, rebusai, paslaptys „Trimito“ skaitytojams kėlė nemažai aistrų. Atgaiviname šią tradiciją. O kadangi dabar populiariausia galvą sukti protų mūšiuose, ir mes pasirinkome tokį formatą. Atsakykite į klausimus ir siųskite atsakymus paštu į „Trimito“ redakciją. Atsakymų lauksime iki 2019 m. vasario 15 d. imtinai.

1. Lietuvos etnokosmologijos muziejus organizuoja įvairias ekskursijas, tarp jų ir paguodos. Kada organizuojama tokia ekskursija?

Ats.:
2. Koks tarptautinis žodis kilęs iš graikų kalbos ir reiškia „visi dievai“?

Ats.:
3. Jeigu Bolivijoje ar Peru vietinis jums siūlys pirkti „fosforos“ – ką jūs įsigytumėte?

Ats.:
4. Pirmas pasaulyje vaikų darželis atidarytas 1837 metais Vokietijoje. Jį įkūrė vokiečių pedagogas Friedrichas Fröbelis. O nuo kokio posakio kilo pavadinimas „vaikų darželis“?

Ats.:
5. Britų bendruomenių rūmuose poziciją nuo opozicijos skiria raudonos linijos. Tradicija iš senovės. Pagal ką nustatytas atstumas tarp linijų?

Ats.:
6. Kodėl regbio kamuolys yra ovalo formos?

Ats.:
7. Poetiškai ir net kiek sarkastiškai sunkią kelionę per dabartinę Lietuvą perteikė XVIII a. prancūzų rašytojas ir švietėjas Denis Diderot: „Vienas ratas mano pakrantėj! Kitas – mano vandenyse! Ką gi tai reiškia!“

Taigi, ką gi tai reiškia – kur dabartinės Lietuvos teritorijoje taip galėjo keliauti rašytojas?

Ats.:
8. Katalikų – bažnyčia, stačiatikių – cerkvė, žydų – sinagoga, musulmonų – mečetė, karaimų ...?

Ats.:
9. 1988 m. Seulo olimpinėse žaidynėse deglą su olimpine ugnimi į stadioną įnešė 76 metų korėjietis Sohnsas Kee-Chungas. 1936 metais Berlyno olimpinėse žaidynėse jis laimėjo maratoną. Kurios šalies rinktinėje korėjietis tapo olimpiu čempionu?

Ats.:
10. Ant kurios šalies piniginių banknotų pavaizduota legendinė Holivudo aktorė Greta Garbo?

Ats.:

4

10

6

7

4. Friedricho Fröbelio garbei išleistas pašto ženklas
10. Gretos Garbo portretas ant banknoto
6. Odininkas Richardas Lindonas su regbio kamuoliais 1880 metais
7. Deniso Diderot portretas (Louis-Michel van Loo, 1767)

LIETUVOS KARIAI

Atrasti, pažinti, mokytis
UNIKALIOS 1000 DETALIŲ DĖLIONĖS

Lietuvos karių atvaizdai atkurti pasinaudojus tarpdisciplininiais tyrimais, pasitelkus archeologinę, istorinę, sfragistinę bei ikonografinę medžiagą, saugomą Lietuvos ir užsienio archyvuose, muziejuose.

ISIGYKITE
WWW.LIETUVOSKARIAI.LT

RIMANTAS STAKUTIS
3 anūkų senelis, verslininkas

**„Tėvynė man yra istorinė atmintis
ir saugi mano anūkų ateitis.
Tapk šauliu – apgink Tėvynę!“**

www.tapksauliu.lt